

Tas_1156

(1 a 48)

Rafael Tarró

Per el Cerimoniós

R A F A E L T A S I S

P E R E E L C E R I M O N I Ó S

EDITORIAL BARCINO

BARCELONA

1961

I

EL REI SETMESÓ

LA NAIXENÇA PROVIDENCIAL.-

Es tradicional, en la història, que els grans personatges predestinats a destins fabulosos hagin tingut naixences que s'apartin del curs ordinari de les coses. A la història de Catalunya, l'engendrament i la naixença de Jaume I té ja alguna cosa de providencial. En el cas del rei En Pere III, ^{de Catalunya i d'Aragó} conegut com a rei del Punyalet o de les Cerimoniés - el rei Cerimoniós, com en diran la majoria dels historiadors, per no embolicar-se en les nomenclatures complicades i contradictòries, que en ~~fan~~ fan al mateix temps III de Catalunya, IV d'Aragó, II de València i I de Mallorca ^{i de Sardunya} - aquest naixement té, val a dir-ho, alguna cosa d'extraordinari.

El rei Jaume II el Just havia tingut, de la seva primera muller Blanca d'Anjou, deu fills - cinc nois i cinc noies.- El gran, Jaume, era qui havia d'heretar els seus Estats i ja exercia els seus poders de Primogènit. Tenia, altrament, convingut el seu casament amb una infanta castellana, filla de Ferran IV. Així, el naixement a Balaguer, capital del comtat d'Urgell, d'un fill de l'infant Alfons, segon fill de Jaume II i esdevingut, pel seu casament amb Teresa d'Entença, comte d'Urgell, no semblava que hagués de tenir gaire importància en el curs hereditari de la monarquia fundada per Guifre I, primer comte hereditari de Barcelona. Més encara, quan aquell infant que naixia, setmesó, el 5 de setembre de 1319, era el segon dels fills dels comtes d'Urgell. Era dubtós, altrament que nascut abans d'hora, pogués sobreviure aquella època escassa en recursos higiènics i abundant en malures, començant per la glàndola o Pesta Negra que aquell segle havia d'assolar el món conegut.

Més d'una vegada el rei Cerimoniós haurà de referir-se a aquell seguit de circumstàncies que el duïen a ocupar el tron d'Aragó. A la seva Crònica ja s'hi refereix i en un discurs memorable a les Corts de Montçó, l'any 1363, aquesta doble gràcia que Déu li ha fet, en virtut de la qual, sense correspondre-li per naixença, esdevenia el legítim ocupant del tron és l'exordi de la seva abrandada invocació al patriotisme dels seus sotmesos, en un moment difícil: "A nostre senyor Déu - explica - ha plagut que nos som vostre rei e vostre príncep, e jassia nós no en siam dignes,

emperò açò féu Ell per sa gràcia e per sa virtut. E sobre açò ens féu dues gràcies: la una, car lo senyor rei nostre pare no nasc primer, ans nasc primer l'infant en Jaume, qui renuncià al regne e es més en l'ordre de Muntesa e en aquell morí, e, em après, la primogenitura e lo regne pervenc al senyor nostre pare. Nòs aitantpoc no nasquem primer, ans nasc primer l'infant n'Amós; e aquell morí, e la primogenitura e lo regne pervenc a nòs. E jassia Déus no ens haja fets gran de persona, emperò la voluntat e lo cor havem aitant gran e aitant bastant com negun cavaller que sia al món, de morir o viure per defendre la nostra corona e lo nostre regne."

Fou, en efecte, la renúncia al regne de l'infant Jaume, primogènit del rei Jaume II, amb la seva sensacional ruptura amb la promesa castellana, la infanta Elionor, així com la mort prematura del primer fill dels comtes d'Urgell, alib que obria al setmesó de Balaguer, home neulit i de poca resistència física, però fort de cor i de voluntat, el camí del tron. Mort Jaume II en 1327, a Barcelona, cinc dies després d'haver finat a Saragossa la infanta Teresa d'Entença, comtessa d'Urgell, el jove vidu esdevenia rei d'Aragó i ha estat conegut com a Alfons el Benigne, III de Catalunya i IV d'Aragó. Per raons d'Estat, abans d'un any d'ésser rei, Alfons prenia com a segona muller aquella mateixa infanta castellana repudiada pel seu germà. Elionor va donar-li dos fills i, en el seu paper de madrastra, afanyosa d'afavorir la seva fillada, mal fos perjudicant la que ja tenia el seu marit, va perseguir tenaçment els infants que havia deixat Teresa d'Entença.

En aquestes lluites d'influència, que aconseguiren moments dramàtics i que acreditaren l'ambició materna d'Elionor, la feblesa d'Alfons i la voluntat de supervivència del jove primogènit, aquest tingué sort de la lleialtat d'alguns dels vassalls del seu pare, especialment dels nobles aragonesos i de la poderosa família dels Montcada, per a mantenir-se fora de l'abast de la persecució de la madrastra. Els fills que havia tingut Alfons de la segona muller, Ferran, marquès de Tortosa, i Joan, seran sempre una amenaça contra la sobirania de Pere i un dels factors importants en les lluites internes i exteriors que haurà de sostenir.

El 24 de gener de 1336, Alfons el Benigne moria a Barcelona, abandonat per la muller i els fills. Elionor ja havia fugit cap a Castella, temerosa de la revenja dels fillastres. Aquests són Pere, el Primogènit, que ara, als setze anys, ja és rei; Jaume, el seu germà, comte d'Urgell, i una germana, Constança, que serà reina de Mallorca pel seu casament amb Jaume III.

El regnat de vuit anys del fill de Jaume II, home coratjós - no oblidem que havia conquerit la illa de Sardenya, com a cap militar i polític de l'expedició gràcies a la qual, l'any 1323, la gran illa mediterrània s'afegia als Estats de Jaume II - però de caràcter feble, dividit entre les exigències de la muller i l'amor paternal, deixa un balanç molt exigu. El seu fill setmesó, en canvi, compliria més de mig segle amb les seves accions com a rei i participaria en diversos grans conflictes.

PRIMERES DIFICULTATS .-

Pere III es feia coronar a Saragossa, el diumenge després de Pàsqua d'aquell mateix any 1336, encara no dos mesos després d'haver mort el seu pare. El costum volia que, abans de rebre la corona com a rei d'Aragó el sobirà fos jurat ~~xxx~~ a Barcelona en qualitat de comte sobirà dels catalans i Alfons el Benigne s'hi havia conformat. Els nobles catalans consideraren una desatenció aquella pressa a prendre la corona reial aragonesa i, en llur majoria - àdhuc els infants Pere i Ramon Berenguer, germans del rei finat i oncles del nou sobirà - van retirar-se de la cort i deixaren d'assistir a la cerimònia. Aquesta tingué, altrament, un detall característic de la voluntat d'aquell minyó de setze anys d'exercir plenament la seva autoritat reial: Pere no deixà que l'arquebisbe de Saragossa, Pere López de Luna, amic i preceptor seu i membre de la poderosa família aragonesa dels Luna, li posés al cap la corona, ans la prengué ell mateix de damunt l'altar i va ~~xxxxxxxxxx~~ cenyir-se-la al front, sense permetre que ningú la hi toqués.

Els catalans es negaven, però, a admetre les autoritats nomenades pel nou rei si aquest abans no acudia a jurar els privilegis del Principat. A contrarcor, després d'haver tingut Corts generals als aragonesos, pel juny Pere III anà a ~~xxxxxx~~ Lleida, on procedí al jurament ritual i rebé dels catalans l'homenatge que li era degut en qualitat de Comte de Barcelona. Després anà a València, on tampoc no trobà un ambient massa propici. La seva madrastra, la reina vídua Elionor, i el seu mig germà l'infant Ferran tenien al regne, no sols uns quants partidaris ben poderosos, sinó prou dominis per convertir-los en els més grans terratinents del reialme. Calgué una petita guerra, en la qual un home com Pere d'Exèrica, molt il·ligat per vincles de sang i d'aliança amb la casa reial, es posà al costat de la reina vídua, i calgué la intervenció d'uns legats papals, d'un parlament i sobretot de l'infant Pere, oncle del rei, per a deixar resolt els plets derivats del casament castellà d'Alfons el Benigne. I àdhuc així, la situació dels infants Ferran i Joan i de llur ma-

re seguia essent tan preponderant a València, que hauria de provocar nous conflictes.

L'any 1338, Pere III es casava amb la infanta Maria, filla del rei de Navarra i molt emparentada amb la casa reial francesa. Aquesta muller havia de donar-li uns quants fills - el primer, que es digué Pere com el rei, només visqué uns pocs mesos, - dels quals ~~només~~ sobreviurién dues noies, Constança i Joana.

EL PLEI DE MALLORCA.-

El testament de Jaume II I havia creat el reialme de Mallorca, format essencialment per les illes i pels comtats de Rosselló i Cerdanya, i aquest estat, el rei del qual era feudatari del d'Aragó, havia tingut una existència molt accidentada. En aquell moment n'ocupava el tron Jaume III fill de l'infant Ferran de Morea, el príncep almogàver que havia estat a Grècia amb Muntaner i Rocafort i que moria en plena batalla per defensar els seus drets com a príncep consort de Morea. Jaume III estava casat amb Constança, infanta d'Aragó, i era per tant gencunyat i cosí de Pere III. Però aquest tenia ^{el propi} ~~la pretensió~~, no solament de fer valer els seus drets feudals damunt el regne de Mallorca, sinó d'incorporar-lo purament i simplement als seus Estats.

Per a això, exigí primerament de Jaume que acudís a Barcelona a prestar-li homenatge, en condicions que subratllarien públicament el vincle de dependència del rei de Mallorca. La cerimònia tingué lloc el 17 de juliol de 1339. L'any següent, en una visita al papa Benet XII, a la ciutat d'Avinyó, on es trobava instal·lada la cort pontifícia, Pere III tingué una nova ocasió per a afirmar la seva superior jerarquia damunt el seu cunyat. Pugué adonar-se, altrament, de la protecció declarada que el Papat exercia, ja d'ençà de Martí IV, damunt el sobirà de Mallorca.

Una altra força important podia neutralitzar els seus designis d'annexió: era la de França. Però Jaume III de Mallorca, amb una total imprudència, es guanyà també l'hostilitat de Felip VI, desitjós aquest d'incorporar als seus dominis la senyoria de Montpeller, que d'ençà de Jaume I anava vinculada als reis mallorquins. Davant l'amenaça d'una guerra amb França, Jaume es feu la il·lusió que podria comptar amb l'ajut del seu cunyat. Era allò que esperava, precisament, Pere III per a posar el parany en el qual irremediablement es deixaria caure Jaume III de Mallorca. En el mateix moment que aquest feia els seus preparatius per a una empresa tan descabellada com hauria estat una guerra contra França, el rei d'Aragó reu citar el de Mallorca per a una data fixa, acusant-lo de diverses in-

fraccions dels seus deures de vassall, la més greu de les quals era l'haver fabricat, o almenys deixat fabricar i circular pel Rosselló moneda barcelonina, única que legalment podia circular-ni i que havia d'ésser encunyada forçosament per la seca de Barcelona.

Jaume III no acudí a la citació i fou declarat contumaç. Quan va adonar-se de la gravetat de les acusacions, demanà la intervenció papal i es presentà a Barcelona, en quatre galeres armades, amb la muller i els fills, i amb guiatge gestionat per Benet XII. L'entrevista, muntada damunt la desconfiança mútua dels dos cunyats, no resolgué res, ans enfondí la discòrdia i deixà en situació més difícil el rei de Mallorca, abandonat per la pròpia muller i acusat d'haver intentat l'assassinat o almenys el rapte de Pere III. ~~xxxxxxx~~

En febrer de 1343, els funcionaris judicials de la cort reial dictaren sentència contra Jaume de Mallorca, condemnant-lo a perdre tots els seus béns. En unes Corts de Catalunya, reunides pel mes d'abril, i a les quals tampoc no assistí el rei de Mallorca, la sentència fou confirmada i Pere va decidir la intervenció armada contra els Estats del seu cunyat.

L'expedició guerrera contra Mallorca salpava el 18 de maig del mateix any - Pere feia ràpidament les coses - i cal suposar que els partidaris de Jaume III a l'illa eren ben pocs, puix que, desembarcats a Santa Ponça el 25 els expedicionaris catalans i aragonesos, sota el comandament personal de Pere III, el dia 31, i sense gaires batalles, es rendia la capital i el 22 de juny, ja dominada tota l'illa, així com les de Menorca i Eivissa, el rei d'Aragó prenia el nou títol de rei de Mallorca i es feia coronar com a tal - millor dit, prengué ell mateix la corona - tot proclamant la unió perpètua del regne amb Catalunya, Aragó i València.

LA CAMPANYA DEL ROSSELLÓ.-

Més que la ciutat de Mallorca, la capital dels estats que formaven el regne de Mallorca era Perpinyà. I els comtats de Rosselló i Cerdanya eren més fàcils de defensar contra els invasors que la gran illa.

Jaume III volia, en tot cas, resistir l'escomesa del seu cunyat, i aquest, que iniciava aquell mateix estiu la seva campanya, hagué de topat no solament amb les defenses i les places fortes del Rosselló, sinó amb les contínues intervencions dels legats papals, defensors incansables dels drets del rei de Mallorca. Pere III prenia alguns castells, especialment el de Canet, molt important per a atacar Perpinyà, però el problema de les finances, sense ~~xxxxxxx~~ resoldre el qual cap exèrcit no pot sobreviure, ~~xxxxxx~~ l'obligà a retirar-se abans que comencés la tardor, cosa

que li permetia, encara, donar satisfacció aparent a les requestes de concòrdia que li venien d'Avinyó.

Però va utilitzar els mesos que li quedaven de la treva concertada per mediació del Cardenal de Rodez - treva que durava fins a darrers d'abril de 1344 - per a preparar-se de cara a la nova campanya. Li calgué demanar un nou esforç als seus vassalls i emprendre la reunió i l'armament d'un nou exèrcit que, a mitjans del següent maig, per mar i per terra es traslladava al Rosselló.

La plaça que va oferir més resistència, en aquella segona campanya, fou la d'Argilers, que es lliurava a Pere III el dia 6 de juny. Un altre cardenal enviat per Benet XII no aconseguí de fer desistir el rei d'Aragó dels seus designis, i la guerra continuà amb les ràpides preses de Colliure, Palau, Tuir, Millàs, Illa, Mosset, la Roca i Elna. El 15 de juliol, sense ni pensar a fugir de Perpinyà com el seu avi Jaume II de Mallorca, Jaume III es rendia al seu cunyat i es posava a les seves mans, com a presoner.

Pere aprofitava aquest ràpid desenllaç polític de la campanya per a consolidar el seu triomf militar: entrà totseguit a Perpinyà, on ratificà i feu jurar pels prohoms, autoritats i poble, la unió dels regnes i els dos comtats, s'instal·là al Palau reial, i prengué després possessió de la Cerdanya, passant per Vilanova del Conflent i Puigcerdà. Poc després tornava a Barcelona.

Jaume de Mallorca havia passat, presoner, a Barcelona i després a Sant Cugat del Vallès. El Parlament que es reunia a Barcelona dictaminava, a petició de Pere III, sobre la situació del rei desposseït. Les condicions que li eren imposades eren la renúncia, en nom propi i dels seus fills i descendents, del títol i la dignitat reials i la tornada de les escriptures i arxius ~~reials~~ que s'ha endut de Perpinyà. A canvi d'això, li haurien estat reconeguts els drets sobre Montpeller, Omelades i Carladés - possessions provinents de l'heretatge de Maria de Montpeller, mare de Jaume I - i li eren perdonades les despeses d'execució de la sentència, és a dir, el cost de les tres campanyes militars que l'havien privat dels seus Estats. També li era concedida una renda anual de deu mil lliures o unes terres que rendissin aquesta quantitat.

Jaume es negà a reconèixer que havia perdut la dignitat reial i, més encara, a fer el reconeixement en nom dels seus fills. Mentre redactava notes de protesta, anà canviant de residència fins que, trobant-se ja de nou en els seus antics dominis pirenenics, va promoure una rebel·lió al

cor de la Cerdanya. Un motí provocat pels seus seguidors hi feia morts i ferits i semblava donar base al sobirà destronat per a recuperar els seus dominis. Pere III es traslladava totseguit a Perpinyà, des d'on dirigí la lluita contra el seu cunyat. Aquest, després d'uns èxits inicials es trobà amb la resistència de Vilafranca del Conflent i amb la revirada dels habitants de Puigcerdà, que es tancaren dintre les muralles i obligaren el malaurat rei de Mallorca a fugir, amb les seves hosts, cada vegada més reduïdes, camí de Poix. Desil·lusionat sobre les possibilitats de tornar a cenyir la corona gràcies a l'ajut dels cerdans i rossellonesos, Jaume III passava per Avinyó, on formulava una protesta davant la cort papal, per la desposseïció de què havia estat objecte, i es retirava als seus dominis de Montpeller.

EL REI DE LES CERIMONIES.-

Pere III aprofitava el fracàs de la temptativa del seu cunyat per a residir una temporada als seus nous estats d'enllà de les Alberes i guanyar-se les simpaties dels seus vassalls rossellonesos i cerdans. Va instal·lar-se amb la família i els cortisans a Perpinyà, on el castell li oferia, ensems, una segura fortalesa i un esplèndid palau reial, i va barrejar-se amb el comú dels perpinyanencs, amb els quals àdhuc compartí ballades i refrescos. El dia de Nadal de 1344 cavalcà per la ciutat revestit de les insígnies reials, les quals li semblaven pròpies per a impressionar els nous súbdits de la seva autoritat.

Són els dos aspectes de la seva política com a sobirà. Per una banda, li agrada de sentir l'escalf de l'entusiasme popular i no dubta a barrejar-se amb els nobles com amb els plebeus en les grans festes públiques o en les accions guerreres. Per l'altra, vol subratllar, amb la dalmàtica, la corona, l'estola, el pom i el ceptre, convertit en una mena d'imatge hieràtica, engrandida i magnificada la seva figura més aviat esquifida de setmesó pels accessoris llampants de la seva dignitat de rei, l'autoritat que té per dret diví i que ha refrendat per les seves accions. Com el seu besavi Pere el gran, però amb més seguretat que aquest, ha incorporat als seus dominis aquell regne de Mallorca tan poc viable per als seus sobirans, creat en mala hora pel testament de Jaume I.

Per aquella època, Pere III ha promulgat les seves "Ordenacions sobre lo regiment de tots los oficials de la sua cort", copiades en bona part damunt les que Jaume III havia dictat per al seu reialme, però en les què també són recollides les regles estrictes i complicades que regeixen les altres Corts d'Europa. Cada un dels funcionaris reials - sobretot els de

la Justícia i de la Cancelleria, que amb l'oficina del Mestre Racional, veritable ministre de Finances de l'època, constitueixen les bases d'una sumària organització de l'Estat - té estatut, amb el títol del seu càrrec, el detall de les funcions que haurà d'exercir. La minuciositat amb què aquests càrrecs són detallats i ordenats fa que aquell rei, un dels qui més s'ha barrejat amb els seus sotmesos en tota mena de circumstàncies, sigui anomenat com a Cerimoniós o rei de les Cerimònies. El prestigi de la funció reial és, per a ell, una de les coses més importants, que cal defensar en tot moment. I aprofitarà totes les ocasions per a subratllar-lo i donar-li més relleu, com aprofita els lleures del seu accidentat govern per a enaltir la glòria dels seus avantpassats, en la pedra com en el paper. Ja en 1342 encarregava a Mestre Aloy i amb destí al Palau Major de Barcelona, la sèrie completa dels comtes de Barcelona i dels reis d'Aragó descendents seus que els continuen. Aquestes estàtues d'alabastre i d'un cost de 335 lliures, que eren policromades i esculpides amb la major fidelitat possible als il·lustres sobirans representats, corresponen també a les ressenyes que de llurs gestes farà el propi Pere a la seva "Crònica General" (més coneguda com a Crònica de Sant Joan de la Penya), mentre reserva la narració dels actes de la seva pròpia vida a una altra gran crònica que, dictada o inspirada per ell, ressenyarà minuciosament els fets que donen relleu i dramatisme al seu regnat.

I I

L'ALÇAMENT DE LES UNIONS

UN REI SENSE HEREU.-

Maria de Navarra no havia encara assegurat la successió masculina del tron del seu marit. El primer fill havia mort, totjust nadó, i les noies, per una llei no escrita, però que semblava dictada pel costum, al llarg d'uns quants segles, del Casal de Barcelona, no podien succeir al pare en la dignitat reial.

Sembla que Constança, la filla gran, era la predilecta de Pere III. Aquest, tot i que la muller tornava a estar gràvida, pensà que en el cas de tenir una altra filla, i no pas un fill mascle, calia assegurar-se que la seva successió quedés vinculada a la seva descendència i que, per tant havia de fer reconèixer Constança com a Primogènita. L'any 1347 reunia a València una Junta de savis en teologia i dret, als quals demanà dictamen sobre la possibilitat d'aquesta successió per via femenina del seu tron.

Els vint-i-dos juristes reunits van conformar-se més o menys als desig del poderós consultant. Però una part dels savis van discrepar i és probable que, tot i el caràcter secret de la consulta, aquesta arribés a les orelles del personatge que més perjudicat sortia d'aquell projectat nomenament de Primogènit. Aquest era l'infant Jaume, comte d'Urgell i germà del rei, el qual ocupava el primer lloc en la línia masculina de successió. Va acudir al seu germà i li féu avinent la seva protesta, en termes cortesos i raonats. Pere se'l va treure del damunt amb evasives. El 23 de març, però, ja signava una disposició proclamant hereva seva la seva filla Constança. Jaume renovà la seva protesta i començà a reunir al seu entorn molts nobles valencians que compartien la seva posició. El seu germà, aleshores, va retirar-li la dignitat de procurador general que ostentava i el féu sortir de València, assignant-li el dia de Sant Joan, a Montblanc, per discutir, en una nova reunió de juristes, el problema de la successió. L'infant anà aleshores a instal·lar-se a Balaguer capital del seu comtat, puix que li era prohibit de residir, entretant, a Barcelona, Saragossa, València i Lleida.

Pocs dies després, la reina Maria ~~enlla~~ posava al món un altre noi, batejat Pere com el primer fill. Tot i la joia que causà, tant al rei com a la seva Cort i àdhuc al poble menut aquella naixença, l'esdeveniment fou un goig sense alegria, puix que, al cap de poques hores, el nadó moria i deixava intacte el problema.

El part havia estat difícil i la reina tampoc no va resistir-lo. Pocs dies després d'haver finat aquell fillet, Maria de Navarra ^{moria} ~~finava~~ devotament a València, on fou enterrada. El seu marit, preocupat per l'afar de la successió, volgué substituir ben aviat la finada i va fer demanar, amb una ambaixada especial, la mà de la filla del rei Alfons IV de Portugal, la infanta Elionor. Ultra donar-li una nova muller, aquell matrimoni sortiria al pas de les intencions del seu germà Ferran, marquès de Tortosa, el qual havia demanat també la mà de la portuguesa i hagué de conformar-se amb la seva germana més jove.

LA FORMACIÓ DE LA UNIO ARAGONESA.-

L'infant Jaume no es conformava amb la seva postergació ni tan sols amb el mig exili a què l'havien obligat els recels del seu germà. Va passar de Balaguer a Fontes, prop de Saragossa, i es posà en contacte amb els barons aragonesos més importants i que ell també sabia descontents de la decisió del rei. Segur de llur ajut, va instal·lar-se a Saragossa i, amb ells, decidí de formar una lliga que pogués oposar-se amb possibilitat

d'èxit a l'autoritat reial. Va convocar els rics-homes, els cavallers, els mainaders aragonesos, així com les ciutats i viles del regne, a una reunió a Saragossa, en la qual tots els convocats que hi acudiren - no més van deixar d'assistir-hi els procuradors de Terol, Daroca, Calatayud i Osca i uns quants nobles - feren i juraren l'esmentada Unió, donant-li per objectiu "observar e mantenir furs, privilegis e libertats". Els unionistes, que recordaven i renovaven el moviment sostingut, en els moments més difícils del regnat de Pere el gran, contra aquest, feren un segell, eloqüent modificació i imitació del del rei, i crearen uns funcionaris, els anomenats "conservadors de la unió", per a refermar i ampliar l'autoritat de la lliga. Suplantant ~~xxxxxxx~~ les funcions reials aquests funcionaris feien requisicions i manaments i arribaren a escriure al rei, demanant-li que anés a tenir Corts a Saragossa i innovant-li la constitució de la Unió aragonesa com un organisme destinat a honorar el sobirà i a conservar els regnes i els drets del mateix rei.

Pere III va voler saber l'estat de l'opinió catalana abans d'enfrontar-se amb el conflicte. La lleialtat de Catalunya, de moment, semblava assegurada i bé la necessitava el rei, per quant, en deixar la ciutat de València, camí de Barcelona, sabé que el moviment ja s'havia estès als valencians. En arribar a Tarragona, on trobà el governador d'Aragó i el justícia del regne, els quals li instaren que anés ben aviat a Saragossa, on la seva presència fortificaria els adversaris de la unió, li arribà una altra notícia alarmant: Jaume de Mallorca estava a punt d'entrar, amb un exèrcit mercenari d'invasió, i ajudat per França, al Rosselló. Calia plantar cara a aquest greu perill. Fent jornades de nit i de dia, Pere acudí al Rosselló, on ja havia entrat Jaume, venint del Conflent, i pogué organitzar la resistència, la qual aviat esdevenia una franca desfeta per a l'invasor. Abandonant vinçà i renunciant a Puigcerdà, i havent-se d'accontentar amb el botí arreplegat a Vilafranca del Conflent, el qui havia estat rei de Mallorca, deixant els seus seguidors i soldats mercenaris, fugia cap a França. Tot el mes de juliol passà en aquelles accions i en les mesures preses per a evitar una nova escomesa de Jaume.

Aquest episodi no havia pas atenuat la gravetat de la situació al regne d'Aragó. Calia acudir a Saragossa i enfrontar-se amb les exigències dels unionistes. Prevenint-se contra les coaccions, el dia 9de juny ja havia signat a Perpinyà un document secret pel qual declarava nul·les i sense efecte totes les concessions que fes a Aragó sense estar-hi obligat en dret. Les unions d'Aragó i de València s'havien aliat i a l'infant

Jaume ara s'afegia el seu mig germà, l'infant Ferran, Marquès de Tortosa, vingut de Castella amb cinc-cents homes de cavall que li havia donat el seu oncle Alfons XI. Després d'una breu estada a Santes Creus i a Lleida, i amb la dubtosa seguretat que li donava la lleialtat dels aragonesos, agrupats en llur majoria en la unió, Pere III va dirigir-se a Saragossa.

LES CORTS DE SARAGOSSA DE 1347.-

El rei fou rebut a les portes de la capital aragonesa per un brillant seguici que, en realitat, més que l'acatament degut venia a significar al monarca una concreta amenaça. Els dos infants reials, acompanyats de vuit-cents homes de cavall armats, que acompanyaven Pere III fins al palau de l'Aljaferia i que el deixaven allí ben sol, estaven decidits a imposar llur voluntat. Les sessions de les Corts, que aviat s'obriren amb una "proposició" del rei, constituïren una nova demostració de força dels unionistes, els quals no es conformaren amb un simple jurament dels furs i privilegis existents, ni de les bones i eloqüents paraules amb les quals Pere III volia adormir les exigències i els recels dels ~~unionistes~~ aragonesos coalitzats. Aquests ~~exigien~~ imposaren ben aviat llurs condicions prèvies, les quals comprenien, no sols la confirmació de la Unió i la concessió dels privilegis que aquesta reclamava, sinó la separació de tots els consellers i oficials de la Cort reial que semblaven hostils als unionistes o massa addictes al rei, i llur substitució per les persones que designés la mateixa Unió.

Aviat el monarca esdevingué un simple presoner dels unionistes, sense altra missió que anar accedint a llurs pretensions. Els nobles més lleials que fins aleshores havien voltat el rei foren presos com a ostatges del compliment de les resolucions que, per força, anava prenent Pere III en les sessions de les Corts. L'autoritat reial anava esmicolant-se poc a poc, tot i els moviments de revolta del rei contra les exigències creixents de la Unió. Aquesta pretenia, entre altres coses, la restitució de la primogenitura, amb el dret de successió al tron i el càrrec de procurador general, a l'infant Jaume; l'expulsió, en un termini de tres dies de tots els senyors aragonesos que no s'adherissin a la Unió, i la confirmació, encara ampliada, de les concessions fetes per Alfons el benigne a la seva muller castellana i als fills que li havia donat.

Entre les concessions arrencades al sobirà en el curs d'aquelles Corts hi havia la d'atribuir a la Unió un veritable dret de control sobre les accions del rei, puix que els Consellers li serien imposats per nomenament dels unionistes, aquests imposaven l'obligació de reunir cada any, per Tots Sants, les Corts del regne i, com a garantia del compliment de

tot això, Pere III havia de lliurar setze castells a la Unió aragonesa.

LA INTERVENCIÓ DE BERNAT DE CABRERA.-

Separat dels seus consellers més fidels, sobretot de l'infant Pere, e seu oncle - cada vegada més decantat a una vocació religiosa que el convertiria en frare de l'ordre de Sant Francesc - el rei es trobava en una situació difícilíssima. Per sort seva, un noble ja entrat en anys, guerrer experimentat però que no havia participat gaire en els actes de la Cort, tot i tenir-hi un gran prestigi, Bernat de Cabrera, no abandonà Pere III i l'aconsellà hàbilment: calia que posés, amb un màxim joc equilibrat d'ofertaments, en contrapunt les diferents fraccions dels unionistes i que, un cop assegurat d'un sòlid partit favorable, plantegés, amb un pretext qualsevol, i amb un esclat públic, la seva negativa a seguir essent una simple joguina dels membres de la Unió.

En una de les sessions de Corts, en efecte, foren presentats al rei uns nous capítols que encara suposaven una major submissió a les exigències unionistes. Pere III no sols es negà a admetre'ls, sinó que apostrofà en veu alta el seu germà Jaume com a cap de la Unió, "concitador del poble" i culpable d'una conspiració contra l'autoritat reial. L'infant contestà amb prou mesura els insults i les acusacions del seu germà, però l'aldarull que va seguir, i en el curs del qual, i en plena església, van lluir les armes, demostrant als unionistes que el monarca, fins aleshores disposat a cedir, tenia prou força per a resistir les noves coaccions.

Adhuc així, Pere hagué d'accedir a restituir al seu germà la procuraduria general i a revocar el nomenament de primogènit fet en favor de Constança. Malgrat els consells de Bernat de Cabrera, demanà l'alliberació dels ostatges i, tot demanant a les Corts que es dissolguessin, al·legant greus notícies rebudes de Sardenya, el rei se n'anà, furios i humiliat, de Saragossa, camí de Catalunya.

Es en aquest viatge, i trobant-se a les envistes de Fraga, que aleshores formava part de Catalunya, que Pere III va formular aquell elogi fervent de la terra catalana "poblada de lleialtat", en contrast amb la "terra rebel e malvada" d'on acabava de sortir.

Per assegurar-se l'ajut d'aquells fidels catalans, Pere decidí de convocar-los a unes Corts que es celebrarien a Barcelona, i a les quals, naturalment, també hauria d'assistir l'infant Jaume.

EL SEGON CASAMENT DE PERE III.-

Pocs dies després d'ésser a Barcelona el rei, va produir-se un doble esdeveniment que l'afectava molt. Arribava a la capital catalana la infan

ta portuguesa Elionor, destinada a ésser la seva segona muller, i el dia 10 de novembre es celebrava, sense gaire ostentació, el casament. L'endemà moria ~~probablement de glàndola, per bé que alguns cronistes han insinuat la possibilitat d'un emmetzinament ordenat pel rei~~ l'infant Jaume, el qual havia emmalaltia feia uns pocs dies.

L'oportunitat d'aquesta desaparició, i el fet de venir a esborrar bona part de les humiliacions rebudes a Saragossa de part seva o dels seus aliats, sembla acusar Pere III d'aquesta mort. Però ~~xxxxxxx~~ també és ~~xxxx~~ probable que el germà del rei fos una de les primeres víctimes de la gran onada de glàndola que precisament, en aquelles darreries de 1347, traspassava els Pirineus, després d'envair gairebé totes les nacions d'Europa i d'Àsia, i despoblava literalment molts països amb la mortaldat més gran que registra la Història per a una epidèmia. Oficialment, l'infant Jaume morí de febres quartanes, segons declaren les receptes que han estat retrobades del tractament de la ^{seva} malaltia.

Aquesta mort, però, no resolía el problema de les Unions. Més encara, tot i la topada de Saragossa, l'infant Jaume demostrà sempre una lleialtat envers el seu germà, difícil de suposar, en canvi, en el marquèes de Tortosa que ara esdevenia el primer personatge del regne i eventual successor de Pere III. Per altra banda, els valencians s'havien declarat molt ofesos pel fet que la infanta de Portugal, en el seu viatge als Estats del seu futur marit, no s'hagués deturat en cap port del regne de València. La Unió valenciana prenia uns caràcters encara més agressius que l'aragonesa i aviat ho comprovà el rei, quan un exèrcit que va trametre des de Catalunya contra els unionistes fou desfet per les forces armades dels unionistes a Xàtiva i a Bétera.

Els aragonesos de la Unió exultaren, mentre celebraven amb processons públiques les victòries de llurs aliats valencians. L'infant Ferran, sempre ajudat pel seu oncle de Castella, es traslladà al regne de València, amb una host castellana nombrosa.

Pere III decidí d'anar personalment a les terres valencianes per a enfrontar-se amb la subversió. El dot de la seva segona muller va servir-li per a aixecar un exèrcit que acompanyaria la nova parella, en una singular lluna de mel, i un estol important de senyors i cavallers, com Bernat de Cabrera i tot de nobles rossellonesos, encapçalats per Pere de Fonollet, vescomte de Canet. A darrers d'any, aquest exèrcit reial entrà en el regne de València i s'instal·là a Morvedre, l'actual Sagunt, plaça estratègica.

ELS INCIDENTS DE VALENCIA.-

Els morvedrencs estaven de cor amb els unionistes de la capital i van denunciar-los els reforços que el rei empenia a les defenses de la vila i que eren clarament destinats a basar una campanya contra València. Aprofitant un moment que les forces reials, per manca de moneda amb què pagar-los el sou, havien minvat molt, els morvedrencs van promoure un avalot contra el rei i els seus consellers. Després de tenir un paréll de mesos/^{Pere III/} en aquella situació de mig presoner que ja coneixia de Saragossa els ~~xxxxx~~ homes de Morvedre custodiaren els reis i els consellers i oficials que els havien restat de companyia - Bernat de Cabrera i els rosellonesos havien estat expulsats i obligats a tornar a Catalunya - i els dugueren a València, on restaren instal·lats al Reial, és a dir, el palau situat extramurs de la ciutat.

Aquell cop sortien a rebre els reis, no sols els Jurats de la ciutat i els capdavaners de la unió, sinó dues de les persones que més odiava i temia Pere III: el seu germà Ferran i la seva madrastra Elionor de Castella. Oficialment, l'anada del monarca i la seva jove muller a València tenia per motiu la presentació de la nova reina als seus lleials sotmesos del regne. Però la Unió valenciana, que havia establert un veritable terrorisme i una demagògia, de la qual probablement començaven d'esverar-se els senyors més importants, anava presentant les seves exigències i obligava el rei a sancionar-les. Pere III s'havia quedat sense els consellers catalans, però encara tenia al seu costat el seu amic, Pere de Montcada, almirall prestigiós i representant de la millor noblesa de Catalunya, i l'aragonès Joan Fernàndez d'Herèdia, castellà d'Amposta i destinat a ésser gran mestre de l'Ordre de l'Hospital. Demanà també el consell del comandador de Muntalbà, Vidal de Vilanova, polític i diplomàtic aciençat que havia servit fidelment Jaume II i que aleshores vivia, retirat, a València. Aquests consells li permetien d'eludir les exigències unionistes i de trobar-hi escapatòries que li fessin guanyar temps.

El diumenge de Passió de 1348 va produir-se un incident dramàtic, del qual Pere III ens ha deixat una viva narració, i que posà en perill la vida del mateix rei, tot i demostrant-li també fins a quin punt el prestigi reial podia servir-li de base per a una acció política. Una baralla d'uns criats seus amb uns minyons valencians fou motiu per a un foravalot i per a la invasió, per una multitud enfurida, del Reial. Els soldats castellans de l'infant Ferran, manats per aquest, sortiren de València i s'aproparen al palau, potser per a intervenir-hi contra Pere III.

I foren els mateixos valencians, poca estona na excitats contra els servidors del Rei, els qui droçaven una muralla d'homes per a protegir Pere III contra una possible escomesa dels forasters. Adhuc quan l'infant Ferran descavalca i ret nomenatge al seu germà, la desconfiança segueix i obliga a fer el tast de l'aigua que és oferta al rei assedegat, per a impedir tot propòsit d'emmetzinament.

La mateixa nit, però, es produïa un nou incident d'un cert relleu dramàtic - un dels que la Crònica detalla més gràficament. Una nova generació de valencians, amics de la gresca i potser sense males intencions, acut al palau i exigeix que els reis cavallin i participin a la dansa que han armat fadrins i aprenents. Un minyó que es deia Gonçalvo i duïa una guitarra - un barberet, diu la tradició - va prendre les mans de la reial parella i els féu continuar la dansa, mentre cantava

Malhaja qui se n'irà,
Encara ni encara

al·lusió evident als propòsits del rei de deixar la ciutat cada vegada més dominada pels unionistes.

LA FUGIDA DE VALENCIA I EL RETORN OFENSIU.-

Les exigències de la unió valenciana es feren, com la dels aragonesos a Saragossa, intolerables per a Pere III. Ara la procuradoria general dels regnes i el dret de successió havien d'ésser reconeguts a l'infant Ferran, marquès de Tortosa. Les unions d'Aragó i de València es confederaren i fou aprovat que hi ingressarien, de grat o per força, els Infants i els alts personatges del país.

D'altres resolucions, contràries a l'autoritat reial - o almenys al concepte que en tenia Pere III - foren aprovades pel rei a contracor, en aquella estada de virtual presoner a València. Tots els poblats del regne eren obligats a entrar a la Unió; els nobles mallorquins i rossellonesos havien d'ésser totalment exclosos del Consell i de la Casa reial; el càrrec de Justícia de València, paral·lel en autoritat i funcions al d'Aragó (i aquest havia estat creat, a exigències de la primera Unió de nobles d'Aragó, per Pere ^{el gran} III) era institut, amb les mateixes atribucions. Com a Saragossa, el monarca no tenia altre remei que acceptar aquelles impositcions, tot esperant, però, que Bernat de Cabrera, a Catalunya, aixequés un exèrcit prou poderós per a deslliurar-lo, i que el seu ambaixador Berenguer d'Abella, a la cort d'Alfons XI, aconseguís de guanyar l'aliança del rei de Castella - gestió difícil, puix que volia dir que aquest abandonés la seva germana i el seu nebot.

I eren precisament la reina vídua Elionor i l'infant Ferran els qui encapçalaven i inspiraven el Consell de la Unió aragonesa. Els intents del rei per a minvar-ne la influència i fer valdre el prestigi de la corona fracassaren tots. L'ajut decisiu li vingué d'un aliat imprevist: la pesta negra. La gran mortaldat, com la qualificà tothom, feia la seva sinistra entrada a València pel maig de 1348 i, a mitjans de juny ocasionava la mort de trescentes persones diàries a la ciutat.

Fou el pretext per a plantejar davant dels consellers de la Unió la gran responsabilitat que tindrien si, per no deixar sortir els reis de València, la terrible epidèmia els afegia a la seva llista de víctimes. Sense concertar-se, els unionistes presents negaren cap propòsit de reténir els sobirans, i Pere III, que ~~h~~féu treure públic testimoni d'aquesta declaració, va muntar en un palai^{re}, i només seguit per la reina Elionor i per ~~xxxx~~ una dotzena de servents, va sortir abans d'una hora cap a Terol.

Un cop s'adonaren de la fugida, els unionistes valencians intentaren almenys de limitar el nombre dels cavallers i oficials del rei que anaven a reunir-se-li. En arribar a Terol, altrament, es declarava també allí l'epidèmia, i els reis havien d'eixir-ne. Però mentrestant, Lop de Luna, vassall fidel, havia assetjat Tarazona, vila unionista, i a les seves hosts van afegir-se les que Bernat de Cabrera havia pogut arreplegar a Catalunya. L'infant Ferran, que era a Saragossa amb els principals senyors unionistes, van sortir a ~~com~~batre els pocs nobles que havien romàs fidels al rei, i en una gran batalla donada a Epila, en la qual els exèrcits reials foren dirigits per Luna i Cabrera, els unionistes foren completament vençuts, l'infant Ferran caigué presoner i més de mil combatents, junt amb els principals capitosts, van quedar morts en el camp de batalla. Pocs dies després, Saragossa es retia sense condicions a Pere III, encomanant-se, però, a la seva clemència. El rei va limitar la revenja a processar i condemnar a mort tretze dels capitosts de la Unió aragonesa i féu cremar en un acte públic i solenne els pergamins que contenien les escriptures i els privilegis de la Unió. Abans de fer aquest foc de justícia - que sembla que feu plorar els assistents, per mor del fum espès que produïa - Pere III va esquinçar aquells documents amb el seu inseparable punyale^t - aquell que li ha valgut un dels seus sobrenoms i va tallar-se una mica la mà esquerra. Era just, va dir, que fes vessar sang la destrucció d'uns privilegis que n'havien costat tanta, com era natural que tan bona gent hagués plorat la mort de la Unió, ni que fos

"per la força e destret del dit fum".

DESTRUCCIO DE LA UNIO DE VALENCIA.-

Pere III va obrir aleshores unes noves Corts a Saragossa, on pogué alternar la severitat en anul.lar les concessions fetes per força i la clemència envers les persones que, més o menys voluntàriament, navien pres part en la Unió. Però a darrers de setembre, la glàiola que anava visitant una darrera l'altra totes les ciutats dels seus Estats, va encalçar el rei i la seva Cort a la capital aragonesa. Pere va sortir, amb la muller, cap a Terol, on ja minvava la mortaldat. Però en passar-hi, l'epidèmia tingué una revifalla i potser la reina Elionór va encomanar-se la malaltia o almenys se li agreujà, puix que sembla que ja sortí malalta de Saragossa. Arribats a Eixèrica, la reina va morir-hi al cap de pocs dies. Aquell matrimoni amb la infanta de Portugal no li havia deixat cap fill i els pocs mesos que havia durat no havia pas pogut oferir gaires satisfaccions a la jove princesa.

Mentrestant, la situació a València s'havia agreujat. Sense l'infant Ferran i la seva mare - expulsats, de fet, dels Estats de Pere III i novament arrezerats a la cort de Castella-; sense la majoria dels nobles i grans senyors valencians, que o bé havien caigut morts o presoners a Epila, o s'havien unit al partit del rei; sotmesa al càstig implacable de la glàiola, la Unió valenciana havia esdevingut un poder terrorista, en plena anarquia, que depredava l'horta, atacava les viles lleials al rei i havien establert una implacable repressió, que cada nit aixecava un sinistre sometent, amb extermini dels enemics reals o suposats de la Unió, al so d'una campana que convocava a les reunions unionistes.

Deixant enrera les ciutats de menys importància, Pere III decidí d'atacar totseguit València. Una batalla ~~guerra~~ improvisada, a Mislata, constituí per a la Unió valenciana una desfeta gairebé tan gran - i almenys tan decisiva - com la ^{d'Èpila} ~~de Mislata~~ per als unionistes d'Aragó. El dia 10 de desembre, havent-se rendit la ciutat, Pere III hi feia la seva entrada. Alguns consellers li demanen clemència i el rei, que en principi, declara, havia pensat destruir totalment la ciutat, accedeix a perdonar-la, a condició, és clar, de prendre-li tots els privilegis que havien estat atorgats sota la pressió dels unionistes, i algun altre que, en aquella ocasió, el sobirà jutgés procedent de suprimir, i de castigar les figures més destacades del moviment. Cinc dies abans de Nadal - la seva justícia és ràpida - dictava sentència contra una vintena de persones, entre les quals hi havia el barberet Gonçalvo, de la ballada forçosa de feia

uns mesos. Tot i ésser limitades, com corresponia a un bon polític com era Pere III, les represàlies foren cruels, puix que tingueren detalls com el de fer beure als condemnats, abans d'ésser ~~penjats~~ arrossegats, penjats o escapçats, el metall fos de la mateixa campana que cridava els unionistes a reunió i que ensems sonava per a les execucions nocturnes. La Crònica es complau, altrament, a ressenyar la rèplica que, al cap de tant de temps, donava el rei al mesquí barberet valencià.

"- /vós nos diguets l'altre jorn, com vinguéreu a ballar al nostre Reial, tal cançó:

Mal haja qui se'n irà,
Encara ni encara ...

a la qual cançó no us volgüem respondre. Mes ara responem-vos:

¿ qui no us rossegàrà,
Susara, susara!"

Arrossegats i penjats, o escapçats, segons la naixença, els capitosts supervivents de la Unió desaparegueren de l'escena valenciana. Passat Nadal, dos altres dels cabdills unionistes, Joan Sala i Bernat Redó, foren detinguts, processats i executats. Fou el darrer acte de la revenja reial. Fou també el darrer acte de l'episodi de les unions, que tot i haver tingut moments crítics, contribuïa enormement a consolidar l'autoritat del sobirà. Només cal assenyalar - és un factor que pesarà molt en els ulters episodis de la vida de Pere III - que aquesta guerra civil, liquidada amb una moderació, malgrat tot, ben poc freqüent en aquella època, coincideix amb la gran onada de la mortaldat, és a dir, amb la major escomesa de la glàiola que, en certs indrets de Catalunya despoblarà totalment el país i el tornarà gairebé a estat silvestre, mentre que a les ciutats, setmanes i mesos seguits, va cobrant-se el terrible tribut de centenars de morts diàries.

La gran onada de la Pesta Negra durarà, a Catalunya, del 1347 al 1351. En el regnat de Pere III encara rebrotà els anys 1363 i 1371. I en els regnats dels seus fills navia de tenir encara noves manifestacions, que acabaran d'afeblir la força demogràfica del país i produir un trasbals considerable en la seva economia. Sobretot l'agricultura, mancada de braços, emprendreà aviat el camí de les reivindicacions jurídiques i socials que culminaran amb la guerra dels remences i fixaran, de fet, el nou règim de la propietat i l'explotació de la terra a casa nostra.

=====

besavi i homònim, l'home que havia resistit sol les escomeses de Nàpols, França i el Papa. Tenia la mirada posada en el regne de Sicília, i no deixava de reforçar els lligams familiars i polítics amb la gran illa on regnava un cosí ~~germà~~ seu, Pere II, fill de Frederic III "el vell". Vidu per segona vegada, trià per muller, el 1340, una ~~fixxa~~ neta d'aquell Frederic, Elionor, germana gran del qui era aleshores rei gairebé només nominal de Sicília, Lluís. Elionor tenia vint-i-quatre anys, era més alta que el seu marit i no li era pas gaire inferior en vocació política. Amb ella arribava a la cort de Barcelona una constant esperança d'afegir, un dia, als estats de la Corona d'Aragó aquell regne insular conquerit a punta d'espasa pel rei Pere el gran.

L'arribada d'Elionor a la ciutat de València, on es celebrà el seu casament amb Pere III coincidí amb una temptativa de Jaume de Mallorca per a recuperar els seus estats. Amb un exèrcit i un estol facilitats per França, Nàpols i el papat - els eterns rivals de Catalunya a la Mediterrània - Jaume de Montpeller - com l'anomenava el seu cunyat, va desembarcar a Mallorca i va sostenir-hi una cruenta batalla amb el governador Gilabert de Centelles. La batalla de Lluçmajor (25 d'agost de 1349) fou un desastre per al sobirà destronat. Lluitant amb un coratge enorme, amb el seu fill de deu anys al costat, Jaume de Mallorca fou vençut i caigué mort al camp de batalla. El seu fill, que es faria dir Jaume IV de Mallorca, va ésser ferit i després, presoner, suportà un dur captiveri de tretze anys dintre castells i palaus del seu oncle el rei d'Aragó.

Mentrestant, a Sardenya, les coses s'espatlaven. L'any 1345, els Oria, possiblement incitats pel poderós Marià d'Arborea, s'apoderaren d'Alguer, assetjaren Sàsser i venceren les tropes dels catalans, manades per Guillem i Huguet de Cervelló, a la batalla de Turco. Rimbau de Corbera aconseguia de fer aixecar el setge de Sàsser, però els Oria s'entenien amb Gènova - el perill de la competència pisana ara estava gairebé esvaït - i Marià d'Arborea es disposava a entrar francament en lluita contra el rei.

L'ALIANÇA AMB VENEÇIA.

A primers de 1351, arribava a Perpinyà, on residia la cort reial i on feia pocs dies havia nascut l'infant Joan, destinat a ésser successor de Pere III, uns ambaixadors de la República de Venècia, conduïts per Joan Gradè-nigo. ~~Li~~ Ofertien al rei d'Aragó una aliança contra el Dux i els comuns de Gènova. Aquesta s'alarmà i intentà d'impedir aquesta lliga de dos poderosos enemics seus, trametent també una ambaixada i oferint a Pere III la satisfacció d'una pila de reclamacions pendents.

Després d'un important consell, on una gran part dels reunits, acabats de llats per Bernat de Cabrera, es decantaren per la guerra amb Gènova, l'alian-

ga amb Venècia fou signada el 16 de gener i, en els mesos immediats, amplia da amb la República de Pisa i l'emperador Joan VI de Bizanci. El papa intentà d'evitar la guerra, però no va aconseguir-ho i la declaració oficial de les hostilitats contra Gènova fou signada el 3 d'agost.

Segons l'aliança signada, la marina catalana havia d'actuar a les costes italianes i la veneciana s'encarregaria de les mars d'Orient. Però les primeres accions de la guerra es concentraren a les aigües de Grècia. Potser influïa en aquesta tàctica, no sols el fet que Gènova havia aconseguit d'imposar un monopoli de fet del comerç amb les terres bizantines, i que tant a venecians com a catalans interessava de destruir aquest monopoli, sinó l'interès de Pere III a demostrar als catalans que encara es mantenien en els ducats d'Atenes i Neopàtria ~~xxx~~ la voluntat que tenia d'ajudar-los imposant la força i el prestigi del rei d'Aragó al Negrepont i al Bòsfor.

Després d'hivernar als ports de la mar Egea, pel febrer de 1352, l'estol català - vint-i-set galeres, manades per Ponç de Santa Pau -, junt amb les vint galeres venecianes que manava Nicolo Pisano i amb nou vaixells armats pels bizantins, es dirigí cap al Bòsfor i topà, davant de Pera, posseïda genovesa, amb l'estol enemic, format per seixanta-cinc galeres. La batalla fou molt dura i aviat els bizantins, indecisos, optaren per retirar-se. La lluita ~~xxx~~ durà moltes hores i la fosca de la nit i la mala mar contribuïren al desastre. Els genovesos havien perdut vint-i-tres galeres en la batalla, però als catalans només els en restaven onze, el vicealmirall Bernat de Ripoll moria en la brega i el mateix Ponç de Santa Pau era mortalment ferit. Calia tornar a Catalunya. Aprofitant-se, si no d'una victòria discutible, d'una obligada retirada dels enemics, els genovesos feren pagar a l'emperador bizantí la seva conducta i li imposaren un tractat pel qual eren exclosos de tots els ports de l'Imperi els vaixells catalans i venecians, convertint així en efectiu el monopoli genovès del comerç amb Orient.

La batalla del Bòsfor feu sorgir tot de mitjancers per a negociar la pau. Pere III l'hauria acceptada, sempre que els genovesos restituïssin al Papa l'illa de Còrsega, de la qual s'havien emparat en 1347 - perquè ell no renunciava pas al seu títol "pontifici" de rei de Còrsega ~~4~~; renunciarien, amb garanties, a donar ajut als rebels de Sardenya, i, encara, havien de pagar danys i perjudicis per tots els atacs contra catalans i aragonesos durant els anys de la pau que tan poc havia sabut respectar Gènova. La Senyoria, naturalment, va rebutjar aquestes condicions. La guerra continuava, doncs.

BERNAT DE CABRERA, ALMIRALL DE LA NOVA CAMPANYA NAVAL.

Dur la guerra a les mars gregues semblava imprudent. En canvi, allò que més interessava defensar a Pere III, i pel qual, en realitat, havia entrat en guerra amb Gènova, era Sardenya. Calia allunyar-ne els genovesos i, per això, destruir llur poder naval. Després de fer un tractat de pau amb Castella, per a neutralitzar un aliat virtual dels seus enemics, el rei convocà el Parlament català a Vilafranca del Penedès i demanà als seus sotmesos un esforç important per a dur a terme la nova campanya. Els síndics i procuradors de les ciutats i llocs reials de Catalunya van deixar-se convèncer, posant només una condició: que Bernat de Cabrera fos el capità de l'estol que havia d'ésser armat, és a dir, l'almirall en cap. Pere va acceptar-ho i va confirmar aquest honor fent vescomte de Bas el seu vell conseller.

L'estol fou preparat amb tota pressa i el dia 5 de juliol de 1353 ja estava a punt d'emprendre la marxa. El rei dirigí, a la cambra blanca del seu palau de ^{València} ~~Barcelona~~, una brillant arenga als barons, cavallers i ciutadans que s'havien allistat a l'exèrcit expedicionari, i aquest va sortir de diversos punts de la costa cap a Maó, on havia de reunir-se tota la força, composta de quarantecinc galeres, quatre llenys i cinc naus. Per altra banda, al port de Càller hi havia l'estol aliat dels venecians, manat per Nicoló Pisano, i format per vint galeres. Bernat de Cabrera desembarcà primer a Alguer i hi deixà els seus homes de cavall i els ginys de guerra, sota el comandament de Rimbau de Corbera, i es féu a la mar, ajuntant-se amb les galeres venecianes, quan sabé que l'estol enemic dels genovesos - cinquanta galeres i cinc navilis més, manats per l'almirall Antoni Grimaldi - arribava a les costes sardes, per dur ajut als rebels de l'illa.

La batalla naval tingué lloc el 27 d'agost, davant mateix d'Alguer, i fou un triomf complet per als estols català i venecià: els genovesos hi perdien cinc galeres, enfonsades amb tota la tripulació, i trenta-tres galeres que queien en mans dels enemics. Vuit mil homes morts i més de tres mil presoners completaven el gran desastre genovès, que destruïa per molts anys el poder de la Senyoria i la feia caure en mans del bisbe de Milà. Venècia recuperava l'hegemonia del seu comerç amb Bizanci i, dos dies després de la batalla, Alguer es rendia, amb plena gràcia i conservació de tots llurs usos i privilegis.

Es probable que Bernat de Cabrera, excel·lent militar i home de mar, polític hàbil molt sovint, no fos prou destre per a dur el joc diplomàtic

complicat que requeria la situació de Sardenya i sobretot el joc de les ambicions aliades o enemigues dels Arborea i els Oria. La concòrdia que Bernat de Cabrera anava a iniciar amb la muller del Jutge d'Arborea, la qual era precisament una noble dama catalana, Na Timbors de Rocaberti, va fracassar per la falta de ductilitat de Cabrera o pel seu sincer desig de no lligar-se amb un potentat que no semblava gens ~~minxerxx~~ disposat a sotmetre's totalment a l'autoritat reial. De fet, Maria d'Arborea donà novament l'ordre de la rebel·lió general, Alguer expulsà altra vegada les forces catalanes i la revolta arribà a amenaçar les mateixes muralles de Càller. Bernat de Cabrera hagué de plantar cara al veritable exèrcit que s'havia aixecat contra seu i, a Quart, aconseguí de vèncer-lo, fent-li mil cinc-cents baixes. La pacificació era més aparent que real, i Riambau de Corbera, el nou governador de l'illa, ^{En canvi} restà amb una guarnició que més aviat semblava presonera que dominadora. Cabrera havia de tornar a Catalunya, i malgrat les seves impressionants victòries per mar i per terra, era evident que la situació de Sardenya no estava resolta i que caldria dur a terme nous esforços. ^{En canvi} La guerra amb Gènova, de fet, estava acabada, tot i que encara trigaria anys a signar-se la pau.

LA SEGONA CAMPANYA DE SARDENYA.

Ben aviat, la situació del governador de Sardenya va fer-se difícil. Pere III va decidir-se a fer un nou esforç i a promoure un exèrcit i un estol que, encoratjat per l'èxit de la darrera campanya, passés a Sardenya i pacifiqués definitivament l'illa. De moment, va trametre a Riambau de Corbera dotze galeres sotils, amb soldats. I el dia de Cap d'Any de 1354, a Barcelona, el mateix rei es dirigí als seus sotmesos, en un dels seus devessalls d'eloqüència afortunada, i aixecà l'estendard de la nova mobilització, obligada per "la gran rebel·lió e traïció" de Maria d'Arborea. La campanya es prepararia amb totes les garanties: el 20 de juny va sortir de Roses el gros de l'estol, format en conjunt per cent vaixells, entre els quals hi havia quaranta-cinc galeres. Les altres naus transportaven els exèrcits de terra: mil homes de cavall, cinc-cents armats "a la lleugera" i deu mil d'infanteria. El mateix rei havia de dirigir les operacions militars, mentre Bernat de Cabrera continuava essent capità general de l'estol. Pot dir-se que tota la noblesa més lluída de Catalunya i d'Aragó va prendre part a l'expedició.

El primer objectiu que Pere es proposava era la rendició de la vila d'Alguer. Desembarcat, amb el gros de les forces de terra, a Port del Conte, el rei emprengué totseguit el setge de la vila rebel, un setge que

durà cinc mesos i que fou tan cruel per als assetjats - es rendiren per la fam - com per als assetjadors, puix que hi moriren un bon nombre de nobles guerrers i la major part dels expedicionaris emmalaltiren.

El 22 de desembre de 1354, després d'haver expulsat tots els maulaurats habitants d'Alguer, Pere va entrar-hi amb el seu estendard i el seu exèrcit. Per a evitar que es repetís la rebel·lió dels algueresos, va decidir de substituir els pobladors de la vila per gent fidel: "Donam e partim a pobladors de la nostra nació - explica a la Crònica - ço és Catalans e Aragonesos, totes les possessions, ço és, cases e terres e vinyes del dit lloc e son terme. E ordenam aquí nostres oficials e nostres regidors, e donam-los certa forma de privilegis per los quals es regissen en lo temps esdevenidor."

Aquests nous pobladors de la vila d'Alguer, catalans en llur majoria - probablement barcelonins i tarragonins - van dur-hi llur idioma, i aquest fet, junt amb la fortificació del que era nou baluard de la força catalana a Sardenya - i que va ^{mantenir} ~~conservar~~ -se fidel al rei àdhuc en els moments més difícils de les guerres sardes - conservava a la gran illa una població de llengua catalana, que encara avui, sis segles més tard, ~~XXXXXXXXXXXX~~ parla en el nostre idioma i s'hi manté, de cor i d'esperit, ben fidel.

Els genovesos van obtenir de signar una pau separada amb Venècia, sota els auspicis dels Visconti i del Papa Innocent VI. A Sardenya, mentrestant, el rei no era pas més afortunat que Cabrera, en la tasca de reduir per sempre els rebels. Els Oria i, sobretot, Marià d'Arborea, li oposaven una tenacitat i una força real entre els sards i calgué que Pere abans de tornar a Catalunya amb la seva gran expedició, hi tingués tractes i els reconegués dignitats i privilegis, a canvi de llur reconeixement de l'autoritat reial. Després se'n tornà a Barcelona, on arribava amb tot el seu seguici el 12 de setembre de 1355. Pocs dies després d'haver deixat Sardenya, on les guarnicions catalanes mantenien una precària dominació, Mateu Oria tornava a rebel·lar-se.

Havent abandonat l'aliança els venecians i davant els esforços del Sant Pare per a aconseguir les paus entre Gènova i Catalunya, Pere III va decidir de visitar personalment Innocent VI i el dia de Nadal arribava a Avinyó. Tenia el propòsit de condicionar la pau amb Gènova a una dispensa per al casament de la seva filla Constança amb el jove rei Frederic III de Sicília, germà de la seva muller. Això hauria de comportar l'alçament de l'interdicte que mantenia la Santa Seu contra el regne insular

conquerit un dia pel rei Pere el gran i que, segons el tractat de Caltabellotta, a la mort de Frederic III de Sicília hauria hagut de revertir als reis de Nàpols. Però el Sant Pare, després d'unes converses amb el seu visitant, en el qual aquest plantejà les condicions que posava per a la pau amb Gènova, només s'avingué a concedir la dispensa per al casament sicilià, sense avenir-se a aixecar l'excomunió contra el regne, al·legant per a això les seves relacions de gran amistat i veïnatge amb Joana, reina de Nàpols, i el seu marit Lluís.

Malgrat la mediació del papa, Gènova es negà a acceptar les condicions del seu adversari, i la guerra seguí, de dret, per bé que sense altres hostilitats que les que es produïen esporàdicament a Sardenya. En unes Corts generals celebrades a Perpinyà, els catalans manifestaren clarament al rei llur cansament de l'esforç reiterat que la guerra amb Gènova exigia. ~~XXXXXXXXXX~~ Adhuc així, pel mes d'agost de 1356 el rei preparà un nou estol, que hauria estat el quart per a anar contra els genovesos i del qual seria capità general una altra vegada Bernat de Cabrera, mantingut en els honors reials, i el fill del qual era fet comte d'Osona.

Les Corts de Perpinyà havien demanat a Pere III que mentre durés la guerra amb Gènova no en fes d'altra a cap altre príncep ni nació, sinó en ocasió molt apurada i previ consell de les Corts Generals de Catalunya. Però aquell mateix estiu, un incident que semblava banal va enverinar les relacions entre el regne d'Aragó i un veí seu molt poderós, amb el qual semblava que la pau era obligada. I començà un nou conflicte que havia d'omplir, amb alts i baixos i crisis agudes, tretze anys del regnat de Pere III.

=====

V

LA GUERRA DELS DOS PERES

Al rei Alfons XI de Castella havia succeït el seu fill Pere, que la història coneix alternativament com a "cruel" o "justicier", segons les èpoques i les tendències dels historiadors. Era fill legítim, però no gaire estimat d'Alfons XI, ~~XXXXXXXXXXXX~~ el qual estava amistançat amb la "rica dona" Elionor de Guzman, mare d'un bell esplet de fills il·legítims. Rei als quinze anys, sota la tutela de la reina vídua, només amantent a venjar-se de les humiliacions sofertes de part de la seva rival, Pere hagué de viure una joventut voltada d'intrigues, i trobà en una donzella noble, Maria de Padilla, l'amor que cap més dona, ni la muller le-

gítima, la princesa francesa Blancade Borbó, podrà donar-li.

El rei d'Aragó havia sabut, en bona part gràcies als seus consellers, salvar la tibant situació que la presència, sovint hostil, de la seva madrastra i dels seus dos mig-germans, a la cort de Castella, creava entre els dos més importants estats peninsulars. Les lluites que marcaven els primers anys de regnat del fill d'Alfons XI i nebot de la reina vídua d'Aragó, i que culminaven en la victòria total de Pere I de Castella contra els seus adversaris, posaven en un primer pla els infants d'Aragó, alternativament rivals o aliats de llur cosí germà o dels germans Trastàmara, fills bastards d'Alfons XI. En l'obertura de les hostilitats entre Castella i Aragó, aquests factors personals no tingueren un gran paper, però més endavant l'adquiriran decisiu.

El motiu o pretext que invocà el rei de Castella per a declarar la guerra al seu homònim català fou una acció mig guerrera mig corsària de Francesc de Perellós. Aquest almirall català havia armat nou galeres i les posava al servei del rei de França, en la lluita que aquest sostenia contra el d'Anglaterra. Però en travessar l'estret topava en aigües de Càdiç amb dues naus genoveses, de les quals va apoderar-se, puix que al capdavant ell era català i el seu rei encara estava en guerra amb Gènova. Pere de Castella es trobava aquells dies a Càdiç i requerí l'almirall català a què alliberés els vaixells apresats, però Perellós no en féu cap cas i encara continuà, aigües del Guadalquivir amunt, fent algunes ràtzies, per demostrar que, com ja havia contestat, ell no tenia per què rebre ordres del rei de Castella.

Enfurit, Pere I féu empresonar tots els mercaders catalans que hi havia a Sevilla, armà set galeres i sortí a perseguir Francesc de Perellós. La persecució fou infructuosa, però el rei castellà no perdonà la humiliació rebuda i va seguir les seves represàlies contra els catalans, mentre trametia a Pere III una lletra de desafiament que era, ensems, un ultimàtum, pel qual exigia nombroses reparacions i el lliurament de Perellós a la seva justícia. Pere III no volia la guerra, però tampoc no va accedir a humiliar-se. La guerra va esclatar, doncs, i el 4 d'octubre de 1456 el rei d'Aragó ja ix comunicava, en un document solemne dirigit als seus sotmesos, l'obertura de les hostilitats.

Aquestes tenien per escenari principal les regions frontereres dels regnes de València i d'Aragó. L'infant Ferran, gran senyor en terres valencianes, atacà pel costat de Xàtiva, mentre el seu germà Joan entrava pel costat d'Aragó i el mateix rei de Castella ocupava el sector central del

front. En canvi, Enric, comte de Trastàmara, germà bastard del rei de Castella, es posà al servei del rei d'Aragó. Després de la presa per sorpresa de Tاراونا, per la primavera de 1357, i gràcies a una intervenció d'un enviat papal, hom va signar una treva, amb unes condicions que havien d'ésser complertes abans d'un mes.

Pere III va reconciliar-se amb el seu mig-germà Ferran i aquest es posà al seu servei. Inicià també tractes amb Frederic, mestre de Santiago, i Tello, senyor de Biscaia, germans tots dos del Trastàmara. Aprofità, altrament, la treva, per a ix obrir negociacions de pau amb Gènova, les quals suposaven igualment una treva.

Com era de tèmper, Pere de Castella, després de liquidar implacablement els seus enemics interiors - el mestre de Santiago, l'infant Joan, àdhuc la mare d'aquest, la reina vídua Elionor - va reprendre les hostilitats. Aquestes foren novament interrompudes per altres treves o paus inestables com la de Deça-Terrer (maig 1360) i tingueren moments de gran dificultat per al rei d'Aragó, com l'atac naval contra Barcelona, dut a terme pel propi rei de Castella pel juny de 1359, i rebutjat victoriosament per tot el poble barceloní, dirigit per Pere III, l'entrada de les tropes castellanes en terres aragoneses, a primers de 1363 (la qual provocava un dels discursos parlamentaris més patètics i convincents del rei d'Aragó, a les Corts que aleshores es celebraven a Montsó), i el setge de València, pel maig d'aquell mateix any.

Al costat dels episodis bèl·lics, les lluites diplomàtiques eren també intenses. Els pactes de Pere III amb el comte de Trastàmara, candidat virtual al tron de Castella, o amb l'infant Ferran, marquès de Tortosa i que també podia pretendre-hi (la mort de la mare i el germà d'aquest per ordre del rei de Castella l'havia apartat definitivament del costat de Pere I) i el joc secret que, per compte propi o per ordre del seu rei, duia Bernat de Cabrera prop del sobirà enemic, produïen de tant en tant un canvi de situació o bé un episodi dramàtic, al marge de la lluita.

Aquesta esdevingué encara més complicada amb la intervenció d'un altre monarca, decidit a aprofitar-se de la guerra dels dos Peres, fos quin fos el vencedor. Carles de Navarra ofería la seva amistat al rei d'Aragó, sense oblidar-se de pactar amb el de Castella. D'aquest joc diplomàtic, les víctimes foren l'infant Ferran, marquès de Tortosa, suprimit per ordre del seu germà, a Castelló de Borriana, el 16 de juliol de 1363, i el gran ministre, almirall i conseller del rei d'Aragó, Bernat de Cabrera, fet presoner pel rei de Navarra i lliurat a la revenja de la reina Elionor.

nor i del comte de Trastàmara. Uns mesos després (26 de juliol de 1364), Bernat de Cabrera era escapat pel botxí a Saragossa, on el duc de Girona - l'infant Joan, primogènit i lloctinent del rei Pere III - presidí el suplici del qui havia estat tutot seu, com la reina Elionor havia presidit i instat el judici que condemnava a mort el vell conseller i guerrer que havia salvat tantes situacions difícils.

Aquestes dues morts, difícilment justificables pel suposat delictes de traïció, i que pesaren damunt la consciència del rei d'Aragó, afavorien el rei de Navarra i sobretot aquell qui en fou el principal instigador, Enric de Trastàmara. Cal remarcar que no gaires anys més tard, però ja difunta la reina Elionor, Pere III reivindicava la memòria de Cabrera i tornava al nèt del condemnat tot l'honor i el patrimoni del seu nom. En el que es refereix a la mort de l'infant Ferran, rival evident i terrible del comte de Trastàmara en la successió del rei de Castella, Pere III va aprofitar-se immediatament de la desaparició tràgica del seu germà per a ocupar Tortosa i destruir així fins al darrer rastre de les febleses del seu pare envers Elionor de Castella, mare del malaurat infant.

LA CAMPANYA DE VALÈNCIA.

La pau de Deça-Terrer, gestionada per Bernat de Cabrera i instada pel papa Innocenci VI, perjudicava els dos pretendents al tron de Castella, però no durava pas gaire. Sense previ avís, Pere I trencava de nou les hostilitats i assetjava Calatayud. Carles de Navarra intervenia també, disposat a treure profit de la contesa.

Pel desembre de 1363, Pere de Castella s'emparava de moltes ciutats i viles del sud del regne de València i arribava davant la mateixa capital. Pere III s'afanyava a signar un tractat triangular d'aliança, amb Trastàmara i Carles de Navarra i acudí després, amb forces de mar i de terra, cap al regne amenaçat. El rei de Castella seguia assetjant València i també havia ocupat Morvedre, plaça forta que barrava el pas a la capital. El rei d'Aragó intentà de plantar batalla en camp obert al seu adversari, però aquest va defugir-la. Amb un exèrcit poderós i el suport de les galeres que manava Olf de Pròxida, arribà fins a València, obligant el rei de Castella a aixecar el setge i refugiar-se amb el seu exèrcit a Morvedre. El 28 d'abril de 1364, Pere III entrava a València, els habitants de la qual li ensenyaren, orgullosos, els pans de farina d'arròs ~~ambxxxx~~ que els havien alimentat, mancats com estaven de blat, durant el llarg setge.

Els castellans no solament ocupaven Morvedre, sinó que havien concentrat a la costa un estol marítim formidable (46 navilis i 24 galeres) que

tallava el pas a tot aprovisionament vingut de Barcelona. Tanmateix, l'estol que havia armat la reina Elionor pogué anar a Mallorca i d'allí a València, on les provisions arribaren a punt per a reanimar l'esperit de valencians i catalans. Pere III s'animà a passar a l'ofensiva. En una batalla naval a la desembocadura del Xúquer, l'estol del rei castellà vencé el que manava el vescomte de Cardona, però una tempesta i l'atac per terra de les forces de Pere III va allunyar el nou perill. Poc després, el rei de Castella abandonava la campanya amb les seves naus, tot deixant una forta guarnició a Morvedre.

El rei d'Aragó s'aprofità d'aquesta retirada per a recuperar Liria i alguns castells que havien caigut en poder de l'enemic. Intentà també un setge de Morvedre, però la plaça era molt ben fortificada i el procés de Bernat de Cabrera reclamava la presència del monarca a Barcelona.

La pèrdua del vell ministre ja estava decidida per la reina Elionor i instada pels dos dubtosos aliats de Pere III que eren el comte de Trastàmara i el rei Carles de Navarra. Pere es limità a sancionar la sentència i aquesta fou executada a Saragossa. Pocs dies després, el rei tornava a saber que el seu enemic atacava en terres de València. Mentre ell havia de demanar a les Corts nous subsidis per a sostenir la guerra, Pere de Castella prenia Castellfavió i atacava Oriola, en defensa de la qual acudia, a darrers de novembre, Pere III. Una vegada més, en lloc de plantar batalla davant de la plaça assetjada, el rei de Castella es tancà a Elx i defugí la topada, mentre Pere III recorria la comarca, en espera de trobar-hi el seu enemic. Si la batalla fou eludida pel castellà, no pogué impedir que el rei d'Aragó reforcés Oriola, abans d'anar a passar a València el Nadal de 1364. Pere I tornà a replegar les seves forces i se'n tornà cap a Andalusia, no sense obtenir una victòria naval contra un estol català, manat pel vescomte de Cardona: els tripulants de les cinc galeres que caigueren en poder dels castellans foren tots executats per ordre del rei de Castella.

A les Corts catalanes, reunides a Tortosa per Cap d'Any, Pere III rebé un nou ajut financer dels seus sotmesos. La guerra era costosa i els territoris ocupats pels exèrcits de Pere I a València i Aragó eren considerables. Per al rei d'Aragó, allò que més importava de liquidar era l'extensa faixa de terreny que, de terres aragoneses, s'enfonsava fins al mar, davant de Morvedre. La presa d'aquesta plaça forta, després de la reconquesta de Torres-Torres, Terol, Eixèrica i altres poblacions que havia ocupat el rei de Castella fou l'empresa més àrdua de la campanya.

nya. El setge durà sis mesos i l'asseguraren, ultra l'exèrcit de terra que manava personalment Pere III, els estols navals de Barcelona i de Mallorca, que aconseguiren de controlar de nou les costes mediterrànies. Pere de Castella, en lloc d'acudir a ajudar els seus soldats assetjats a Morvedre, s'obstinà en el setge d'Oriola, fins a obtenir-ne la rendició. Morvedre també acabava per rendir-se, i una bona part de la guarnició castellana, manada pel prior de Sant Joan, es passà als rengles d'Enric de Trastàmara, el qual ja havia estat reconegut pel rei d'Aragó com a pretendent legítim a la corona de Castella.

La plaça forta de Morvedre, que ja havia estat hostil al rei d'Aragó quan la guerra de les Unions, deixà d'ésser municipi i perdé, per tant, els seus privilegis, passant a ésser "carrer" de València i dependent dels oficials del rei a la capital.

LA CRIDA A LES COMPANYIES BLANQUES.

Un nou atac castellà contra la línia de l'Ebre precipità la conclusió d'uns tractes que ja feia temps duïen, a París i a Avinyó, els ambaixadors catalans Francesc de Perellós i fra Pere d'Aragó (el fill de Jaume II que s'havia fet frare franciscà). Es tractava de dur a la lluita contra Pere de Castella un ajut poderós: el de les Grans Companyies o Companyies Blanques, formidable arreplec de soldats professionals que la pau de Brétigny entre França i Anglaterra havia deixat desvagats i que saquejava el país a tall de bandolers. Carles V de França tenia interès a treure's del país aquells mercenaris tan enutjosos, el sant pare Urbà V també i els tractes consistiren en reunir un capital prou important per a decidir les Companyies Blanques a passar a la península ibèrica i intervenir a la guerra entre Castella i Catalunya. Aquest capital fou de trescents mil florins, ^{duts} ~~zzzzzz~~ a parts iguals pels reis de França i d'Aragó i pel papa, i el capità de les Companyies havia d'ésser un dels guerrers més il·lustres i prestigiosos de l'època: el conestable bretó Bertran Du Guesclin. La dramàtica mort - real o novel·lesca - de la malaurada Blanca de Borbó fou el pretext oficial per a aquella intervenció estrangera, la qual prengué, amb la tàcita aquiescència d'Avinyó, el caràcter abusiu d'una Croada contra un rei infidel.

Aquelles tropes es posaren en marxa a darrers de 1365. Per Nadal ja eren a Barcelona i acampaven al Vallès i al Pla del Llobregat, mentre la ciutat, tancada en les seves muralles, només acollia els capitans, encapçalats per Du Guesclin, i entre els quals hi havia francesos i anglesos. Pere III els oferí, pel Cap d'Any de 1366, un gran ~~xxxxxx~~ àpat al seu Pa-

lau Major i s'esforçà a treure de Catalunya aquells temibles aliats.

Les Companyies Blanques entraren a Aragó, sense ~~xxxxixà~~ distingir gaire entre aliats i enemics, i el rei hagué d'empenyorar els seus béns patrimonials per poder satisfer les pagues estipulades i llançar definitivament aquells dotze mil homes en terres de Castella.

La campanya, en la qual participaren els exèrcits del Mestre de Santiago i del Comte de Trastàmara, fou molt ràpida i pot dir-se que només registrà una batalla important: la de Calahorra. A tot Castella i àdhuc a Andalusia, el país es revoltava contra Pere I, i aquest fugí de Burgos - on Enric de Trastàmara es féu coronar com a rei de Castella - per refugiar-se a Tolèdo, després a Sevilla i per últim abandonar el país, camí de Portugal i d'Anglaterra. La guerra semblava acabada. Com a penyora del compliment dels tractes estipulats entre Pere III i Enric de Trastàmara, esdevingut Enric I de Castella, una infanta ^{catalana} ~~aragonesa~~, la petita Elionor, filla dels reis d'Aragó, havia de casar-se amb l'hereu del nou monarca castellà. Pere pogué netejar ràpidament els seus Estats de les guarnicions castellanes que encara ocupaven algunes de les poblacions conquerides. Al cap d'onze anys, en aquell 1366, la guerra amb Castella semblava definitivament acabada, gràcies a la tenacitat de Pere III i al patriotisme dels seus súbdits. Altrament, els tractes amb Trastàmara preveïen la cessió al rei d'Aragó d'una sisena part dels territoris conquerits, i particularment del regne de Múrcia, la possessió del qual, així com de les places de Molina i Requena, a la frontera castellano-aragonesa, haurien evitat un nou conflicte amb el poderós veí peninsular.

LA NOVA TEMPTATIVA DE PERE DE CASTELLA.

A l'entorn de la guerra dels dos Peres hi havia, sempre latent, la rivalitat entre França i Anglaterra. Pere el Cruel, refugiat amb les seves tres filles a la cort de Bordeus, prop del Príncep Negre, hereu del rei Eduard III d'Anglaterra, obtenia l'aliança amb aquest país a canvi de la cessió del senyoriu de Biscaia. Obtenia també l'ajut més aviat simbòlic d'un altre aliat, Jaume de Mallorca, fill de Jaume III i que havia aconseguit d'evadir-se de la presó on el mantenia el seu oncle després de la batalla de Llucmajor per a esdevenir l'espòs d'una sobirana fogosa i influent, Joana de Nàpols. Per últim, Carles de Navarra no dubtava a aliar-se, simultàniament i secreta, amb Pere i amb Enric.

Enfront d'aquesta lliga, Enric de Trastàmara només presentava les seves forces pròpies, les Companyies Blanques de Bertran Du Guesclin i l'ajut ben poc entusiasta del rei d'Aragó - tot i que, al costat d'Enric

hi havia Alfons de Dènia, cosí germà de Pere III i creat de poc Marquès de Villena. La batalla de Nàjera, on s'enfrontaren els exèrcits dels dos germans enemics, fou un triomf per al gran guerrer que era el Príncep Negre. Enric hagué de fugir cap a Aragó, i Du Guesclin, Villena, el comte d'Osona i altres guerrers caigueren presoners. De cop, Pere el cruel tornava a ésser rei efectiu de Castella i podia lliurar-se sense traves al seu plaer preferit: la venjança.

Els anglesos aviat es fastiguejaren d'un aliat que no sols els comprometia amb les seves sagnants intemperàncies, sinó que ~~no~~ ajornava el lliurament de Biscaia i el pagament de les despeses de guerra. ^{El Príncep Negre} ~~Entra en~~ tractes de pau amb Pere III i, poc després, abandonava amb les seves tropes Castella.

Enric de Trastàmara, que s'havia refugiat a França, sense renunciar a recuperar el tron del seu germà, comptava amb l'ajut del rei francès i amb una ambigua neutralitat del d'Aragó. Pel 1367 emprengué una nova campanya, en els inicis de la qual s'emparava de Burgos i de Còrdova. Pere cridà en ajut seu els moros del rei de Granada i al costat d'Enric tornà a posar-se Du Guesclin, alliberat del seu captiveri mitjançant cent mil florins d'or, i cinc-cents cavallers.

Tot l'any 1368 duraren les hostilitats, però el rei cruel es veia cada vegada més acorralat al fons d'Andalusia. El 14 de març de 1369 tenia lloc la batalla de Montiel, definitiva desfeta de Pere I. Aquest va tancar-se al castell, però després va lliurar-se a Du Guesclin i, en una famosa escena dramàtica, va lluitar amb el seu germà Enric, fins que una intervenció decisiva, del guerrer bretó o d'un escuder de Trastàmara, va permetre que el punyal del bastard eliminés per sempre el seu rival.

Amb aquella mort, la victòria d'Enric de Trastàmara era decisiva. Pere III, que s'havia negat a què ~~ka~~ les noces de la seva filla Elionor i el fill del nou rei de Castella es celebressin, hagué de permetre-les, un cop morta la reina Elionor (Lleida, 20 d'abril de 1375), després de vuit anys de negatives i tergiversacions. D'aquella jove parella naixeria un rei de Castella, Joan II, i un altre fill que, després de la mort de Martí l'Humà, havia de pujar al tron d'Aragó sota el nom de Ferran I.

=====

V I

EL DOMINI DEL MAR

=====

Tota la seva vida, Pere III volgué continuar la política d'expansió

mediterrània iniciada en el regnat de Pere el gran i consolidada en el dels fills d'aquest. En el pensament del rei cerimoniós, i també en les necessitats econòmiques dels seus Estats, principalment de Catalunya, la dominació de les illes constituïa una seguretat en el comerç i una possibilitat de competir amb les grans repúbliques italianes, no solament en les àrees del mar llatí, sinó en les terres del pròxim Orient, a Grècia i a Síria, a Armènia com a Egipte.

Així, una de les primeres accions de Pere III era reincorporar a la corona que ell cenyia com a renèt de Jaume I les illes Balears que aquest i més tard Alfons II el liberal incorporava als seus Estats. I després, les difícils i renovades expedicions a Sardenya volien consolidar el domini del rei d'Aragó a la gran illa, altra etapa d'aquell periple comercial que calia mantenir segurament obert als catalans. Una Sicília amiga, si no incorporada també a la Corona d'Aragó, no era pas menys necessària. Per això, mentre la mort de Pere II, fill de Frederic el vell, obria pas a Palerm a una fillada en la qual només les dones posseïen el tremp i la voluntat de govern, ^{i en canvi} ~~mentre~~ els ~~hxxxxx~~ homes, cridats a ocupar el tron, no tenien gaires dots polítics, Pere III no perdia mai de vista la situació a Sicília i teixia per tots costats els lligams que podien atraure a la seva dominació la més important de les illes mediterrànies. De la mateixa manera, en aflluïxar-se per la feblesa dels sobirans de Sicília el lligam que mantenia sota llur domini teòric els ducats d'Atenes i Neopàtria, el rei d'Aragó no vacil·lava a prendre sota llà seva protecció aquelles terres llunyanes, conquerides en una de les empreses més follament aventureres de la història per un grapat d'almogàvers.

La raó del tercer casament de Pere III és, principalment, que la núvia és una infanta de Sicília i una d'aquelles enèrgiques germanes dels reis Lluís i Frederic que es succeeixen amb dos anys de distància en el tron insular. Elionor de Sicília, en casar-se, no renuncia pas als seus drets a la corona ~~xi~~ del seu pare i els seus germans i tota la vida, i àdhuc en el seu testament, reivindicarà aquells drets. Per altra banda, Pere vol consolidar la seva influència a Sicília i obté que el jove rei Frederic es casi amb la infanta Constança, aquella mateixa que ~~Rex~~ el monarca català volia proclamar com a Primogènit quan la crisi de les Unions Constança moria a Sicília dos anys després d'haver-hi arribat com a muller del rei que és germà de la seva madrastra. Però deixarà una filla, Maria, la qual serà l'única hereva i successora dels reis sicilians. El segon matrimoni de Frederic IV de Sicília - la història li ha donat el qualificatiu de feble - amb Antònia de Balzo, cosina de la reina de Na-

pols, que desviava en favor del reialme rival la influència a la cort siciliana que tenien Pere i Elionor, no donarà fruit i, un cop mort Frederic el feble, en lloc de revertir el seu reialme a la reina de Nàpols, un partit català dintre de Sicília s'agruparà entorn de la jove sobirana que és la infanta Maria. I aquesta, neta com és de Pere III - i ensems neboda, per part de la muller, ultra cosina en tercer grau - passarà a ésser la muller d'un altre net del rei d'Aragó, el fill de Martí l'humà, preparant així la unió de les dues corones sota un mateix rei, de la qual es beneficiarà només per uns quants mesos Martí, però que en definitiva farà més ric el patrimoni de la dinastia dels Trastàmara entronitzada amb Ferran d'Antequera.

POLITICA MATRIMONIAL.

Pere III tingué, de ~~la~~ ^{les} ~~primera~~ mullers, uns quants fills, dels quals només sobrevisqueren Constança i Joana, filles de Maria de Navarra, i Joan, Martí i Elionor, nascuts del seu matrimoni amb Elionor de Sicília. Ja hem vist que Constança esdevenia reina de Sicília, en casar-se en 1361 amb Frederic i que moria dos anys més tard, deixant una filla. Joana serà una noia difícil de casar i constituirà inútilment una de les clàusules de tractats de pau o d'aliança que oferirà el rei cerimoniós. Al capdavant es casarà amb un cosí germà del seu pare, Joan, comte d'Empúries, després que aquest haurà quedat vidu de la infanta Blanca de Sicília, germana d'Elionor i de Frederic. Tots dos casaments del fill de l'infant Ramon Berenguer tindran caràcter eminentment polític i obeiran a les intencions de Pere III i la seva muller, però no privaran que, anys a venir, Joan d'Empúries sigui un dels enemics més obstinats de l'autoritat reial. En quant als fills de Pere i Elionor, l'hereu, ~~aquell~~ Joan nascut a Perpinyà i per al qual era creat el títol de Duc de Girona, que en el pensament del rei ha d'anar unit d'una manera inseparable al Primogènit de la corona - com és el de Delfí a la de França - demostrarà tota la seva vida que es sent molt atret per les dones i els costums del gran país veí. La seva primera promesa era, en efecte, Joana de Valois, filla de Felip VI de França, i morirà a Besiers, en el curs del viatge que feia per a reunir-se amb el nuvi català i casar-s'hi. El considerable disgust que aquesta mort produïa a l'infant Joan no li impedia, ben al contrari, de triar per muller una segona ~~xxxxxx~~ ^{donzella} francesa, Mata, filla del comte d'Armanyac, gran senyor feudal que encapçalava una de les faccions que aviat dividiran el reialme de França.

El segon fill, Martí, que duu el títol de duc de Montblanc, i que no

té cap motiu raonable per creure que estigui destinat a cenyir la corona, prendrà per muller una noble donzella aragonesa, la filla del comte de Luna. Aquesta Maria de Luna serà una de les reines de més energia i bon seny que ha tingut Catalunya i deixarà un fill que hauria pogut reunir, si la mort no se l'hagués endut a Sardenya, tots els dominis i Estats dels seus avantpassats, aquell que la Història coneixerà com a Martí el jove.

Ja hem vist com l'altra filla de Pere III i d'Elionor, que es deia com la seva mare, fou donada com a muller al fill d'Enric de Trastàmara, edevingut ja aquest Enric II de Castella, en compliment d'una de les clàusules dels tractats convinguts durant la guerra dels dos Peres. Aquest matrimoni, fet a contracor del rei d'Aragó i al qual s'oposà, mentre visqué, la mare de la núvia, fou segons sembla una unió d'amor, cosa no gaire freqüent en els costums de l'època i dintre el rengle de casaments polítics que eren imposats als principescos contraients.

Quan la infanta Maria de Sicília restà orfe i esdevenia reina, el seu avi es preocupà de rescatar-la de la difícil situació en què es trobava, tot afirmant així la seva autoritat damunt la gran illa. El rapte de la joventíssima sobirana, el seu trasllat a diferents castells de Sicília i Sardenya i per últim a Barcelona, on es crià en la família reial, té caràcters de novel·la d'aventures. Mentre aquesta jove reina creixia, el seu ~~ex~~ avi es preocupava de cercar-li un nuvi que completés la política d'unió de les dues corones que ell perseguia.

Aquest nuvi podia ésser, a despit de la diferència d'edat i d'ésser ensems oncle carnal i cosí germà de Maria de Sicília, el duc de Girona, puix que el Primogènit de Pere III quedava vidu, en 1378, de la seva primera muller Mata d'Armanyac. Però Joan, fidel als seus amors francesos, rebutjava aquest partit, a despit de les coaccions i les insistències del seu pare (ens han quedat uns versos expressius d'aquesta insistència de Pere III) i prenia per muller una neboda del rei de França, Violant - o Iolanda - de Bar, amb la qual es casava a Barcelona pel 1380.

Es per haver fallat aquesta combinació matrimonial, notòriament desproporcionada d'edats, que Pere III en decideix una altra, tampoc no gaire igualada, puix que ha d'unir una noia de vint-i-vuit anys i un xicot de quinze: els seus nêts Maria de Sicília i Martí, però que aconseguirà allò que pretenia amb el fallit matrimoni del duc de Girona i la reina siciliana: la unió a la Corona d'Aragó de la de Sicília.

LES GUERRES DE SARDENYA.

D'una manera declarada o somorta, la rebel·lió dels sards encapçalats

per les poderoses famílies dels Òria i els Arborea, però sobretot pel veritable cabdill de la independència sarda que era Marià d'Arborea, dignament succeït pel seu fill ~~Marià IV~~ Huc IV, casat amb una catalana tan noble com orgullosa, Na Tímors de Rocabertí, va mantenir-se durant tot el regnat de Pere III, i continuaria, d'una manera endèmica, en el dels seus fills.

L'any 1383, però, un alçament popular contra un home que, tot i ésser un patriota ardent, era també un senyor despòtic, suprimia a Oristà a mans dels seus sotmesos Huc IV i la seva bella i enèrgica filla Benedetta. Semblava que, decapitada la família, que havia esdevingut capdavantera de la revolta contra els reis catalans, Sardenya hauria d'haver-se resignat a la dominació forastera. No fou així, però. Una germana del jutge d'Arborea difunt, Elionor, casada amb Brancalò d'Òria, reivindicà l'heretatge i arriba, després d'una sèrie de negociacions de pau fracassades, a esdevenir cap visible de la constant rebel·lió.

Durant mots anys, les "proposicions" reials, que ens han quedat en els registres de Corts i que fan de Pere III un dels millors oradors parlamentaris de la nostra Història, van plenes dels planys i les demandes del rei per a atendre les despeses constants de la guerra contra els sards. Fins al 31 d'agost de 1386, a Barcelona - pocs mesos abans de morir-hi - Pere III no podrà signar la concòrdia amb Elionor d'Arborea, dona intel·ligent que ha merescut d'ésser considerada com a veritable artífex del règim autònom amb plenes garanties que ella mateixa dictarà i administrarà.

També és poc abans de morir que el rei d'Aragó ratifica el tractat de pau amb Gènova, pel qual es posa terme al conflicte que durava def feia tants anys i que, tot i els contratemps sards, ha servit per a consolidar la situació catalana als mercats mediterranis, abans dominats pels italians.

~~XXXXXXXXXX~~ LA GRECIA CATALANA.

Els estats que havien fundat, a Grècia, els almogàvers que, un cop desapareguts - gairebé tots d'una manera violenta - els principals personatges de la Gran Companyia Catalana, s'enfrontaven victoriosament amb la cavalleria franca, orgull de l'Europa medieval, aquells ducats d'Ate-
nes i de Neopàtria que tenien com a ^{duc primerament} ~~xxxxxxx~~ un infant de Sicília
i ~~xxxxxxxxxxxxxxxxxxxx~~ ^{després el mateix} Frederic IV el feble, no podien ésser protegits d'una manera eficaç des de Palerm. Quan una Companyia d'aventurers navarresos atacaren els ducats, els catalans de Grècia, que es veieren abando-

nats per llur duc sicilià, van girar els ulls cap a Barcelona. En 1370 es dirigiren a Elionor de Sicília, de la qual es declararen feudataris. Aquesta trameté a Atenes dos delegats seus perquè prenguessin possessió dels dos ducats en nom seu i del seu marit Pere III. De fet, era l'annexió d'aquells llunyans i precaris dominis a la corona d'Aragó.

En els anys següents, les terres que formaven els ducats d'Atenes i de Neopàtria van sofrir severes retallades. El català Joan Boil, bisbe de la Megara, havia de deixar la seva diòcesi, ocupada per l'aventurer florentí Rainer Acciajuoli, senyor de Corint. Però als ducats hi havia un fort partit català, format pels arquebisbes catòlics de Neopàtria, Tebes i Atenes - aquest darrer era també un català, Antoni Ballester -, pel comte de Demetriades, Galceran de Peralta i altres nobles d'origen català. L'any 1377, amb motiu de la mort de Frederic el feble de Sicília, el comte de Salona proclamava a Tebes, capital política dels ducats, Pere III com a sobirà. Aquest va rebre satisfet aquella investidura i també rebé els missatgers de d'Atenes i Neopàtria que el dia 1 de setembre de 1380 se li presentaven a Lleida per a renovar-li llur adhesió i demanar-li que prengui possessió d'una manera efectiva dels seus nous dominis. En aquella ocasió, el rei d'Aragó dictava una carta, molt coneguda, en la qual registra l'homenatge que li han fet els procuradors dels dos ducats i demana al seu tresorer que armi, aparelli i pagui dotze ballasters, que faran una guàrdia simbòlica al "castell de Cetines" - és a dir, a l'Acròpolis d'Atenes. En aquella carta hi ha el famós elogi de l'Acròpolis, "la pus rica joia que al món sia, e tal que entre tots los reis de cristians en vida lo porien fer semblant", reconeixença de la superioritat de la civilització grega, en una època poc disposada a apreciar les relíquies arqueològiques.

A l'estiu de 1381, Felip Dalmau de Rocabertí aparellava cap al Pirreu amb dues galeres armades i prenia possessió, com a lloctinent de Pere III, de l'Acròpolis i dels ducats. Atenes rep, com a premi de la seva resistència, els mateixos privilegis que té Barcelona. L'ordre de Sant Jordi, creada pel rei cerimoniós, pren la seva residència oficial a la Livàdia, famosa pel seu culte al sant cavaller de Capadòcia. Un any més tard, el vescomte de Rocabertí tornava a Catalunya, deixant al seu lloc Ramon de Vilanova. Es en el seu viatge de retorn que allibera la petita reina Maria de Sicília i la duu a Sardenya, d'on passarà a Barcelona.

V I I

F I N A L D E R E G N A T

=====

EL QUART CASAMENT.

Pere III, com el seu pare i també els seus fills, tingué una vida privada austera, en contrast amb el gran nombre d'amistançades i de fills naturals que registra la història per als seus avantpassats i, en general, per a les testes coronades de l'època. S'havia casat i enviduat ja tres vegades quan va conèixer la dona que, probablement, fou el més gran amor de la seva vida. Era una jove vídua d'un noble aragonès, Artal de Foces, filla d'un petit senyor de l'Empordà: Sibil·la de Fortià. Uns quants mesos després de la mort d'Elionor de Sicília, aquella dama esdevenia ja l'amistançada del rei i ~~xxxxxx~~ pel juliol de 1376 li donava una filla, que fou batejada Isabel. ~~xxx~~ A començaments de 1377, Sibil·la i la que ja és per a tothom "la filla del senyor rei" s'instal·len al palau reial de Barcelona. Els progressos de la jove empordanesa en l'esperit del quinquagenari són tan evidents, que àdhuc els fills de Pere III procuren de fer-se ben veure de l'amistançada. Aquesta assoleix, però, una qualitat que ningú no podia esperar-se: la de muller legítima del rei. Tot i la natural oposició dels seus fills, el dia 11 d'octubre de 1377 Pere prenia "maritalment en faç d'Església" la seva amistançada, que estava novament gràvida. La noia que havia nascut abans del casament era legitimada i esdevenia la infanta Isabel - més endavant es casarà amb Jaume d'Urgell - i el fill que vindrà després, i que morirà de nadó, serà enterrat a Poblet com els altres infants reials.

El casament del rei amb Sibil·la tindrà gran influència en la política de Pere III. Per una banda, la família de la nova reina era nombrosa i plena d'ambició, i Sibil·la es preocupà de donar-los càrrecs i donatius. Principalment el seu germà, Bernat de Fortià, tindrà un lloc preeminent a la Cort i en certs moments semblarà que pugui desbancar el mateix Primogènit. Després, la noblesa empordanesa - petita noblesa, sotmesa en gran part a servituds envers un gran senyor com és el comte d'Empúries - representa un moviment de rebel·lió contra el domini dels grans vassalls, i és natural que Pere III, instigat pels seus nous parents, els doni suport i s'aprofiti d'aquesta revolta per a reduir la importància del qui és el seu cosí, després cunyat i aleshores gendre, Joan, comte d'Empúries. En darrer terme, i sense aparèixer mai altrament que com a una benèvola mi-

jancera entre pare i fills, Sibil·la fomentarà la irritació que produeix el el seu marit la negativa del Primogènit a casar-se amb Maria de Sicília, enlloc de fer-ho amb la francesa Violant de Bar, en un moment que Pere III troba oportuníssim per a lligar a la corona el regne de Sicília.

Les desavinences entre pare i fills - perquè Martí, més feble, es decanta sovint pel seu germà - prenen estat públic en ocasió de la coronació de Sibil·la, nova satisfacció a la vanitat de la jove reina, a Saragossa, a primers de 1381. Ni Joan ni Martí no van assistir-hi, tot i les ordres de llur pare. Aquest creuça, en aquella ocasió, un patrimoni considerable per a Sibil·la en el regne de València i feia camerlenc de la seva casa el pare de la reina.

EL GRAN CISMA D'OCCIDENT.

El problema de la tornada a Roma de la Santa Seu havia estat debatut molts anys i el fet que, residint els papes a Avinyó, sis pontífexs successius haguessin estat francesos, preocupava de feia temps molts esperits religiosos. Urbà V intentà de fer el trasllat, però tres anys més tard hagué de sortir de Roma i tornar a Avinyó. El seu successor, Gregori XI, imità el seu gest, amb tan poc èxit com ell. Però la mort l'aconseguia a Roma, pel març de 1378.

El Còncil·le que es reunia immediatament, dividit en faccions, pogué tanmateix elegir un nou papa, l'italià Bartolomeo Prignani, el qual prengué el nom d'Urbà VI. Però el caràcter d'aquest pontífex i les pressions externes feren que una part dels cardenals, reunits a Anagni, van declarar nul·la l'elecció de Roma i després, en terres de la reina de Nàpols, enemiga d'Urbà VI, van elegir un nou papa, Robert de Ginebra, el qual prengué el nom de Climent VII i anà a establir-se a Roma.

Tots dos papes eren combatius i, d'acord amb la política que cada un representava, els sobirans d'Europa es decantaren per l'un o per l'altre. Urbà VI reunia l'obediència d'Anglaterra, l'emperador i Hongria. En canvi, França, Nàpols, Savoia i Escòcia van ~~donar-la a~~ donar-la a Climent. A un costat i a altre, sincers propagandistes, s'arregleraren personatges il·lustres, ordres religioses i sants.

Pere III va decidir que, mentre els teòlegs no es possessin d'acord sobre quin dels dos papes era el legítim, ell no podia reconèixer-ne cap. La seva actitud, dita d'indiferència, fou imitada pels reis de Castella i de Navarra. L'actitud adoptada, no tan sols evitava els perills d'una obediència cismàtica, sinó que tenia molts avantatges polítics i materials, com eren incautar-se dels benifets i temporalitats de l'Església i no haver de necessitar-ne cap.

i no haver de reconèixer les decisions papals en el plet de Sardenya.

Aquesta profitosa "indiferència" del rei es veié combatuda per l'actitud, en general favorable al papa d'Avinyó, de bona part dels seus familiars, en particular els fills. Joan i Martí, en efecte, influïts per les mullers respectives, pel cardenal Pere de Luna - el qui havia d'ésser el darrer papa d'Avinyó, sota el nom de Benet XIII - i pel fogós predicador fra Vicenç Ferrer, es manifestaren sempre partidaris de Climent VII. En canvi, l'oncle del rei, fra Pere d'Aragó, i en general l'ordre franciscana a la qual pertanyia, foren partidaris convençuts del papa de Roma.

Malgrat que en el seu testament Pere III va insistir a què el seu successor no s'apartés d'aquella indiferència fins que un Concili decidís quin era el veritable pontífex, a la seva mort Joan va reconèixer immediatament Climent VII. Val a dir que els altres reis peninsulars ja s'havien acollit també a aquella mateixa obediència.

LA REVOLTA DEL COMTE D'EMPÚRIES.

Les dissensions entre Pere i el seu Primogènit s'aguditzaren després del casament d'aquest amb Violant de Bar. Com a duc de Girona, Joan tenia importants possessions, veïnes de les que un dels més grans vassalls, el cosí del seu pare i cunyat seu Joan, comte d'Empúries, senyorejava a l'Empordà. L'acció de la família Fortià i dels seus aliats, els petits nobles empordanesos, atacava directament la posició del comte d'Empúries. A les Corts de Montçó, obertes pel juny de 1383, i que veieren una acusació directa contra molts dels consellers i oficials de les corts del rei i del seu Primogènit, Joan d'Empúries demostrà la seva insubordinació oberta davant de Pere. Una versió no confirmada de la mort de Joana, filla del rei i muller del comte, atribueix la seva fi, a mig 1384, a una bufetada que li hauria donat el seu pare quan volia intervenir en favor del marit. El cert és que aquest no sols trencà l'obediència envers el rei, sinó que cercà aliats exteriors, el més perillós dels quals fou el comte d'Armagnac, les companyies de soldats que aquest havia reunit a Durban, en el Llenguadoc, a punt d'entrar a Catalunya, foren desbaratades per una coratjosa expedició nocturna de càstig del Primogènit.

Tanmateix, l'amistat dels dos cunyats era massa gran perquè l'infant Joan s'avingués a ésser instrument de la desposseïció dels béns del seu comte d'Empúries, decretada pel rei. Més aviat volgué fer de mitjancer, cosa que irrità encara més Pere III. Aquest va confiar a Bernat de Fortià l'acció militar contra Joan d'Empúries i l'obligà a fugir cap a França, després d'haver-li pres gairebé tots els seus dominis, llevat de Verges i Castelló.

Per l'agost de 1385, el rei es trobava a Figueres per dirigir aquesta guerra interior i va emmalaltir greument, cosa que augmentà la influència del seu Primogènit, mentre reduïa la dels Fortià. Però va refer-se aviat i continuà amb la mateixa empena la lluita contra el seu gendre, sense perdonar al fill les vel·leïtats de desobediència.

També Joan, pel 1386, tingué una greu malaltia, a Girona. En saber-ho el seu pare, ordenà als jurats de la ciutat que, en cas de mort del seu fill, s'apoderessin immediatament del petit infant Jaume, per tal d'evitar que caigués en poder de la seva mare Violant.

LA MORT DE PERE EL CERIMONIOS.

L'any 1386 en feia cinquanta que regnava Pere III. El sobirà, que es trobava a Barcelona, esdevinguda cada cop més la residència habitual d'un home avesat a recórrer continuament els seus Estats, volgué celebrar amb festes solemnes i populars el seu jubileu. Ell mateix destacava que era el degà dels reis cristians. A les festes que es celebraren per Pàsqua, i que tingueren una gran magnificència, no van assistir-hi els fills del rei, llevat de la nena de vuit anys que havia tingut amb Sibil·la. Bona part de la noblesa catalana i aragonesa va defugir també la invitació, per manifestar la seva hostilitat a una política reial cada vegada més hostil als grans vassalls i en la qual la incipient burocràcia palatina prenia una enorme importància.

El mateix any, i mentre la ruptura amb el Primogènit es feia cada vegada més total, Pere III inicià una important reforma municipal, que havia d'obrir les portes del Consell de Cent als estaments populars de Barcelona. Aquesta reforma, si hagués estat respectada pel seu fill, hauria probablement evitat a la ciutat les lluites de la Busca i la Biga, en els segles ~~xxxx~~ següents. El 31 d'agost, altrament, el rei signava la concòrdia amb Elionor d'Arborea, tractat que posava terme a una lluita de molts anys, i el 2 de novembre ratificava la pau amb Gènova.

Les febres ~~quartanes~~ tercenes que l'any abans ja havien posat en perill la vida del monarca, van reproduir-se amb més malignitat a darrers de 1386. Pel Nadal s'agreuaven i uns dies més tard la reina Sibil·la, amb la filla, el germà i els oficials que més havien servit la seva política abandonava el marit, temerosa de la revenja del fillastre. L'infant Martí arribava a Barcelona el darrer dia de l'any i sortia en persecució dels fúgitius, els quals s'havien refugiat a Sant Martí Sarroca.

Pere havia tingut una lleu millora, però la nit del 4 al 5 de gener de 1387 s'agreuà de cop i a la matinada va morir, només voltat d'alguns

funcionaris de la seva Cort, del bisbe de Barcelona i dels Consellers de la ciutat. Es repetia gairebé exactament la situació en què s'havia trobat el seu pare Alfons, el qual havia mort també abandonat de la muller i sense cap dels fills al seu costat.

SILUETA D'UN SOBIRA.

Cinquanta-un anys de regnat - el més llarg de la història de Catalunya, després del de Jaume I, i també el més ple de vicissituds guerreres i polítiques - donen cabuda a molts encerts i errors. Pere el Cerimoniós ha estat considerat com el més polític dels nostres reis, i aquest concepte té alguna cosa de pejoratiu, que les morts dels seus germans i sobretot la del seu gran ministre Bernat de Cabrera justifica. Però no cal esforçar-se massa a defensar una conducta arbitrària i sovint cruel, que l'època comportava i que, en casos com els dels seus contemporanis, rivals o aliats Pere I de Castella, Carles de Navarra i Pere de Portugal dugueren a extrems molt més cruentos i a resultats no pas tan favorables. La seva orientació política fou evident: reunir a la Corona d'Aragó les terres i estats que havien conquerit els seus avantpassats i que, per una equivocada concepció patrimonial havien repartit entre els fills. L'annexió del regne de Mallorca, - tot i els dramàtics episodis de la despossessió primer i després la mort de Jaume III, i més tard la presó duríssima de Jaume IV i la seva mort, després d'un fallit intent d'envair Catalunya, - desfeia un evident error polític de Jaume I i suprimia un Estat que tots els historiadors estan d'acord a considerar com a inviable i condemnat a un joc eixorc de balanceig entre França i Catalunya. La tenaç lluita en terres de Sardenya, fins a aconseguir, amb mitjans dràstics com en el cas d'Alguer, o diplomàtics com amb els Arborea, la relativa pacificació de l'illa, revela una idea molt clara de les necessitats comercials i marítimes de Catalunya, per a la qual l'escala de Sardenya era indispensable. Igual preocupació, barrejada sens dubte amb un concepte molt exigent de la grandesa de la seva dignitat i de la seva capacitat personal, revela la política siciliana, duta gairebé sempre sense més mitjans que els diplomàtics, o la incruenta annexió dels ducats d'Atenes i Neopàtria.

La guerra amb Castella, que fou l'esforç més esgotador del seu regnat i que venia després del flagell terrible de la Pesta Negra, com la lluita contra les Unions de nobles i ciutats aragoneses i valencianes, abans, no poden ésser-li imputades. De l'una com de l'altra sabé sortir victoriosament, tot i haver-hi passat moments de crisi perillosa. En la

guerra exterior, com en la interior, sabé jugar amb gran traça els aliats i contraposar els interessos dels enemics, per a dividir-los i obtenir una final victòria. Es cert, però, que la llarga guerra amb Castella deixà empobrits uns Estats que ja havien estat durament castigats per l'epidèmia universal de glàiola.

Vingut al tron d'una manera que ell qualificava de providencial, curt de talla i sense gaire salut, com a setmesó que era, Pere III va tenir tota la seva vida la preocupació de prendre, gràcies als atributs reials que tant li plaia de lluir, gràcies a la seva oratòria fogosa i hàbil, gràcies al seu indiscutible coratge personal, l'estatura d'un gran personatge. Mai no oblidà que era el rei i a aquest pensament sotmeté totes les seves accions. Si a la vellesa l'amor d'una dona el féu apartar d'una conducta excepcional de tant austera, aviat regularitzava aquelles relacions i es servia d'aquella aliança amb la petita noblesa del seu país per a reduir les atribucions dels grans vassalls, com després es serviria dels estaments populars de les grans ciutats per a minvar la influència dels patricis. Per les seves apel·lacions directes al poble, en places i esglésies i àdhuc a les reunions de Corts, Pere III fou, en molts aspectes, un governant modern, ~~xxxxxx~~ afanyós de justificar les seves accions davant ~~xxxxxxxxxxxxxxxx~~ l'opinió popular i d'obtenir-ne un ajut i una aprovació efectiva.

També fou modern en el seu esperit organitzador. Ell és qui crea, amb les seves ordinacions, un estat embrionari, amb una burocràcia que és, potser, poc escrupulosa en matèries de guanys, però que l'exemple i l'estímul d'un sobirà incansable en les tasques de govern fa eficaç i ràpida. Es sabut que la cancelleria de Pere III és la més important de les que conserven els nostres arxius i que el nombre de lletres i documents que aquests ens n'ofereixen, molts escrits de la pròpia mà i gairebé tots dictats personalment, testimonia una activitat prodigiosa.

Escriptor, no sols es limitarà a aquesta correspondència privada i oficial, sinó que, pel seu desig de justificar les seves accions i d'enaltir la corona que ostenta, es farà historiador i ens deixarà, amb les seves "Cròniques" - la del seu regnat i la general dels seus antepassats - dos dels textos bàsics de la nostra historiografia medieval, escrits, dictats o personalment inspirats per ell.

Per últim, Pere III fou, poeta ell mateix, un dels propulsors de la nostra poesia, de la nostra cultura, de les nostres lletres. Construí grans edificis, encarregà estàtues als millors artistes medievals, ens

deixà les Drassanes i el Tinell de Barcelona, les tombes reials de Poblet, el Palau Menor de Barcelona i, entre lluites difícils i cruels revenges, alguns dels millors discursos de la nostra oratòria política, un fervorós elogi de Catalunya i aquella admirativa invocació al Partenon atenenc, al damunt del qual onejà la bandera de Sant Jordi i el senyal reial de les quatre barres.

UN REI CRONISTA I ESCRIPTOR.-

Aquest rei polític i organitzador és, alhora, un escriptor infatigable i un home que sap aprofitar els lleures ben escassos del seu ofici en tasques que avui en diríem "intel·lectuals". Ja hem al·ludit la considerable tossa dels arxius del seu regnat, el nombre de cartes i decrets que ens permeten de seguir el seu pensament com a governant. El seu estil, alhora familiar i oficial, és sempre present en els escrits personals com en els de la seva cancelleria. Però allò que, després de la política i com a complement i justificació d'aquesta mateixa política seva, atreu més la seva activitat és la Història. Sabem per pròpia declaració que admirava per damunt de tot el "Llibre dels fets" del seu tresavi Jaume I i és evident que fou l'exemple d'aquella crònica del Conqueridor allò que va induir-lo a emprendre la seva. Els escrits en què dona meticuloses instruccions als seus secretaris - sobretot a Bernat Descoll - sobre el contingut d'aquesta crònica dels fets més importants del seu regnat han permès de treure al monarca una part directa en la paternitat del llibre. Però és evident que molts passatges són dictats pel rei o copiats de documents de la seva pròpia mà, i els darrers investigadors són partidaris de mantenir amb prou justícia l'atribució a Pere III de la Crònica que duu el seu nom.

La publicació de la que ha estat nomenada "Crònica de Sant Joan de la Penya", en la qual, al costat de fragments procedents d'altres documents o bé elaborats pels monjos de Ripoll, hi ha una intervenció personal del rei en la tria i transcripció dels textos antics i una deliberada intenció de justificar, a través d'aquests, la seva política personal, haurà permès de completar la imatge d'un rei preocupat per la història dels seus avantpassats i dels pobles que regeix i que sap manejar amb eficàcia la llengua catalana, donant-li una gran força expressiva i descriptiva, emprant recursos com els diàlegs i la còpia literal de documents que arrodoneixen amb tocs dramàtics i amb el segell de l'autenticitat uns textos històrics.

Per altra banda, l'epistolari de Pere III ens ajuda a completar, amb detalls psicològics reveladors, ~~l'imatge~~ la imatge d'un sobirà que té un pensament i una intenció polítics i no oblida mai de justificar-los davant els seus contemporanis com davant la posteritat, com tampoc no oblida mai d'enaltir el prestigi de la corona que ostenta.

El rei cerimoniós fou, altrament, poeta, i és en el seu regnat que la poesia catalana, a través d'una escola barcelonina que prendrà major importància en el regnat dels seus successors, comença a desprendre's dels motllos tolosencs i a deixar l'artificiosa llengua occitana per a expre-

terme el gran conjunt monumental que són les tombes reials de Poblet, concebudes pel rei com a homenatge a la gloriosa dinastia barcelonina, testimoni de la voluntat de Pere III de traduir gràcies a l'art la seva ~~xxx~~ concepció de la grandesa reial.

Durant aquell regnat, també, i a despit de les greus crisis bèl·liques, demogràfiques i econòmiques que l'empobriren, prenen un gran impuls les arts sumptuàries, i els orfebres Pere Moragues i Pere Bernés, amb la famosa custòdia dels corporals de Dapoca i els retaules d'argent de les seues de Girona i Mallorca, respectivament, ens deixen unes obres comparables, per la grandesa de concepció i la perfecció de l'acabat, a les grans construccions arquitectòniques de l'època.

Per últim, Pere III no sols s'esforçà en envigorir la institució nàrquica, sinó que va contribuir decisivament a donar importància i prestigi a dues institucions populars, destinades a adquirir una força enorme en la vida pública catalana. El Consell de Cent barceloní adquiria, durant el seu regnat - sobretot si hagués prosperat la reforma decretada en els darrers anys de la vida del rei - una veritable base popular. I la diputació permanent de la Generalitat, organisme permanent que, durant els intervals entre les reunions de les Corts catalanes, representava els diferents estaments del país, naixia durant la guerra dels dos Peres i prenia una importància que cada vegada seria més decisiva.

Així, un monarca de temperament absolut i resolucions expeditives, que hagué d'enfrontar-se amb revoltes de la noblesa i també del baix poble, pogué contribuir d'una manera important a la creació d'una democràcia popular que serà la base de la vida catalana durant els segles següents. El gran orador polític que fou Pere III havia de deixar-nos un dels més fervorosos elogis de Catalunya. I el personatge medieval ens sobta, encara avui, amb aquella admirativa invocació a la bellesa del Parténon atennenc, "la pus ^{rica} bella joia que al món sia, e tal que entre tots los reis de cristians en vida lo porien fer semblant", en aquell moment, que ja no durarà gaires anys, en què els ducats d'Atenes i Neopàtria estan units a la corona d'Aragó i al damunt de l'Acròpolis oneja la bandera de sant Jordi i el senyal reial de les quatre barres.

=====